

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

3 • 2011

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund for
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

'En plads i solen' - Schiffsartillerieschule
Sonderburgs plads i Det tyske Kejserriges
flådepolitik 1894-1914. 83

Tiden omkring 1900 var præget af en voldsom flådeoprustning. Lektor Christian Bo Bojesen, Sønderborg, har set på den geopolitiske og magtpolitiske baggrund for sømilitariseringen af Sønderjylland i begyndelsen af 1900-tallet.

Dybbøls mange fortællinger og mentaliteter . . . 94

Siden Genforeningen i 1920 har Dybbøl dannet rammerne for en række jubilæumsarrangementer for Genforeningen. Birgitte Lundby Madsen trækker nogle mentalitetshistoriske linjer i taler, som blev holdt på Dybbøl i anledning af 50- og 75-året for landsdelens genforening. Artiklen bygger på hendes speciale ved Kultur & Formidling ved SDU.

Alslev Kro - de første ni år af mit liv 101

Fhv. universitetslektor Thomas Petersen ser tilbage på sine første ni år i Alslev Kro. Et tilbageblik som også er blevet historien om forældrenes afvisning af nazismen og tabet af forpagtningen af gården.

Bognyt 114

Det sker - i Museum Sønderjylland 116

Bagsiden om forsiden 120

Arkitekt Adalbert Kelm stak hænderne dybt ned i den arkitekturhistoriske godtepose, da han skulle levere de første tegninger til Mürwik. Senere blev arbejdet overdraget til den yngre arkitekt Eugen Fink, som tegnede marinestationen i Sønderborg. Peter Dragsbo ridser baggrunden op for de to marinestationer.

Forsidebilledet:

Murstensdetalje på marinestationen i Sønderborg.

Foto: Peter Dragsbo.

'En plads i solen' -

Schiffsartillerieschule Sonderburgs plads i Det tyske Kejserriges flådepolitik 1894-1914

Af Christian Bo Bojesen

I 1907 fik Sønderborg en marineskole, og i 1911 blev marineskole Mürvik ved Flensborg taget i brug. Lektor Christian Bo Bojesen, Sønderborg, har set på den geopolitiske og magtpolitiske baggrund for militariseringen af Sønderjylland i begyndelsen af 1900-tallet.

"Den gamle stilhed og ro er vegen pladsen for travle hænders foretagsomhed. Uden for byen på den nordre side, er der i det sidste års tid foretaget store jordarbejder og lidt efter lidt har der nær ved Als Sund rejst sig en uformelig stor firkantet bygning med mange vinduer og et tårn på midten af taget. Det er en kaserne, der danner begyndelsen til den tyske marinestation, som skal henlægges til Sønderborg. Om føje tid vil de tyske krigsskibe lægge til ved bolværket, og en i forhold til byens befolkning overvældende stor garnison - man taler om flere tusinde - vil oversvømme og overvælde alt omkring sig. Sønderborg vil udadtil få præg af en tysk militærby"."

En plads i solen

FOR BISMARCK SPILLEDE magtbalancen i Europa den helt centrale rolle for Preussen og Det tyske Kejserrige, som Sønderjylland blev indlemmet i efter nederlaget i 1864.

Det gjaldt om at fastholde erobringerne fra 1864 og 1871 og samtidig

undgå revanchekrig. Som et middel for at nå disse mål strikkede han et sindrigt alliancesystem sammen, som til dels byggede på familie- og dynastiforbindelser i de europæiske konge- og kejserriger. Han betragtede kolonipolitik som en luksus, Tyskland ikke havde råd til. Alligevel foretog Bismarck en kursændring. Tyskland var i slutningen af 1800-tallet inde i en industriel udvikling, som var voldsom og hurtig. Denne udvikling fik Bismarck til at ændre kurs i 1884-1885, uden han af den grund direkte kan rubriceres som imperialist.

Bismarck arrangerede en konference i 1884, hvor stormagterne delte Afrika imellem sig. Her fik Tyskland store besiddelser i Øst- og Vestafrika. To grunde kan fremføres for dette kursskifte. Indenrigspolitisk ønskede han støtte fra de nationale kræfter i Den tyske Rigsdag, og udenrigspolitisk ville han have noget at handle med til gavn for tysk sikkerhedspolitik i Europa. Efter Bismarcks afgang som rigskansler i 1890 ændredes kursen, så kolonierne og opbygningen af en oversøisk slagflåde fik en central placering, for en stormagt blev målt på disse parametre og den prestige, dette gav. 'En plads i solen', det berygtede og forkætrede udtryk blev anvendt af udenrigsminister von Bülow (1849-1929). Den 6. december 1897 holdt von Bülow en tale i Rigsdagen,

som blev optakten til Tysklands erhvervelse af Kiaochow på Shantung-halvøen i Kina. Talen sluttede med ordene:²⁾

“Vi ønsker ikke at stille nogen i skyggen, men vi vil også kræve vor egen plads i solen”.

Den tyske flådepolitik 1894-1914

I 1894 skrev orlogskaptajn Alfred von Tirpitz en rapport om sine erfaringer fra en flådeøvelse. Denne rapport fra Tirpitz blev grundlaget for det nye tyske flådeprogram og dermed opbygningen af den kejserlige marine i tiden op til udbruddet af Første Verdenskrig. Dette flådeprogram fik konsekvenser for Sønderborg, med befolkningstilvækst, en udvidelse af byen og nye kvarterer.

Tyskland havde vundet sine krige til lands. Rapporten markerer derfor et radikalt brud i Tysklands udenrigs- og sikkerhedspolitiske historie.

Hvorfor vendte billedet i 1890 efter Bismarcks afgang som rigskansler? Hvorfor pludselig opbygge en flåde? Hvorfor gå fra at være en landmagt til også at være sømagt og dermed bryde med Bismarcks sikkerhedspolitik, som var forankret med alliancer på fastlandet i Europa? Forklaringen skal søges uden for Europa, i USA.

Mahans værk om søkrig

I 1890 udkom i USA bogen ‘The Influence of Seapower upon History, 1660-1783’ om stormagtspolitik og sømagt, skrevet af Thayer Mahan på Naval War College i Newport, Rhode Island. Værket blev en kolossal succes og solgte i større oplag end det klassiske militærteoretiske værk ‘Vom Kriege’ af Karl von Clausewitz. Værket blev grundlaget for Tirpitz’ tankegang, strategi og begreber. Tirpitz’ rapport er direkte taget fra Mahans værk. Den tyske kejser Wilhelm II.

Flådestationen Mürvik i Flensborg, indviet 1910.

Foto: Privat.

Den østpreussiske arkitekt Adalbert Kelm hentede inspiration i den tyske ordensborg Marienburg i Østpreussen, det nuværende Polen, til de første tegninger af Mürvik. Senere blev arbejdet overdraget til den yngre marinearkitekt Eugen Fink, som forholdt sig mere frit til forlægget.

Foto: Privat.

havde den på sit natbord (!) og opfordrede flådeofficererne til at læse den.

Mahan leverede i bogen en sammenhængende forklaring på, hvorfor det var nødvendigt at opbygge en stor orlogsflåde. Hovedbudskabet er, at den magt, der kunne dominere til søs, er sin modstander overlegen på to fronter. En negativ, hvor den kunne blokere og dermed udsulte, og en positiv, hvor den kunne beskytte egne skibe og sejre til søs. Hovedmålet var at erobre herredømmet til søs, fuldstændigt som om det var et land. Dermed talte Mahan for en kraftig orlogsflåde bestående af så store slagskibe, som det nu var muligt at konstruere.

Hele denne flådestrategi ville kræve voldsomme investeringer i form af skibsværfter, havne, mandskab, uddannelsesinstitutioner, ammunition og kommunikationslinier som f.eks. Kaiser-Wilhelm-kanalen, som blev færdigbygget i 1895. Dens strategiske betydning lå i en hurtig overførsel af flådestridskræfter mellem flådestationerne i Kiel ved Østersøen og Wilhelmshaven ved Nordsøen. Efter

erobringen af Sønderjylland havde den preussiske konge i 1865 beordret flådestationen flyttet fra Gdansk til Kiel. I 1871 fik den betegnelsen kejserligt værft, og efter kanalens åbning blev Kiel endegyldigt hovedbasen for den tyske orlogsflåde. Sammen med Wilhelmshaven blev de to havne betegnet Rigskrigshavne.³⁾ Ironisk nok blev kanalen hurtigt forældet, da størrelsen på de tyske slagskibe voksede, og kanalen derfor blev for smal. Det blev derfor nødvendigt at udbygge den i perioden 1907-1914.

Tirpitz' flådelove

Samtidig med indsættelsen af Bernhard von Bülow til rigskansler blev Alfred Peter Friedrich Tirpitz (1849-1930) udnævnt til statssekretær for Rigsmarineministeriet i 1897. Kejser Wilhelm II. havde et ønskeprojekt om udbygning af den tyske højsøflåde, og det var Tirpitz' opgave at virkeliggøre dette projekt. England havde fra 1899 med The Naval Defence Act opbygget og forstærket sin flåde med store krigsskibe ud fra en politik, der byggede på, at den britiske flåde skulle være lige så stor som de to

To af de villaer, som blev opført ved Engelshøj 1908 som boliger for officererne ved marinestationen i Sønderborg.

næststørste tilsammen. Tirpitz satse-
de på en slagflåde. I tilfælde af krig
med England skulle flåden være så
kraftig, at den ville udgøre en risiko
for det engelske imperium til søs.⁴⁾
Deraf betegnelsen "Risikoflåden".
Det hele udmøntedes i Tyskland i to
vigtige love om flåden - Tirpitzplan-
nen.

Den første lov fra 1898 omfattede
en plan over seks år, hvis mål var at
opbygge to eskadrer med hver otte li-
nieskibe, et flagskib og to reserveen-
heder. Derudover otte kystpanserski-
be, 12 store og 30 små krydsere.

Den anden lov fra 1900 indebar en
fordobling af flåden. To flagskibe, fire
eskadrer med hver otte lineskibe og
fire reserveskibe. Antallet af krydsere
steg til 14 store og 38 små. Bygningen

af seks store krydsere måtte opgives,
da Rigsdagen strittede imod. Begge
love om flådeopbygningen gik igen-
nem Rigsdagen som resultat af enig-
hed mellem de borgerlige og konser-
vative mod SPD og enkelte liberale
stemmer.

Tillæg til lovgivningen i 1906

I England løb HMS Dreadnought af
stabelen i 1906. Der var tale om et
enormt slagskib, som gjorde alle an-
dre slagskibe forældede. I Tyskland
blev der samme år givet grønt lys for
bygning af de seks store krydsere,
som Rigsdagen havde stoppet i 1900.
Men Rigsdagen måtte æde de højere
udgifter. I de følgende år udviklede
punktet om finansieringen sig til et
kæmpeproblem. Tillægget til lovgiv-

ningen om flåden i 1906 bragte ingen ændringer i flådens størrelse, men ændrede byggetempoet frem til 1911 med bygningen af fire store skibe om året. Samtidig blev et skibs tjenestetid nedsat til 20 år mod tidligere 25.

Den rolle, som den kongelige armé tidligere spillede, og den fascination, den udøvede, blev i kejsertiden overtaget af flåden som symbol på, at det tyske kejserrige var en nation på vej op og frem.

Flåden som symbol på kejserriget
Rigskansler Bülow og Tirpitz indledte et samarbejde, hvor Bülow sikrede nogenlunde ro på den politiske bagsmæk og sørgede for, at bevillingerne kom på plads. For der skulle sejles i risikofyldte farvande, indtil Tyskland var klar med det *fait accompli*, som en flåde til den tid ville være. Når flåden var klar, og et forbund med Rusland var en realitet, ville Tyskland

udgøre en reel trussel mod England og dets imperium.

Flåden skulle løfte Tyskland ind i eliten, være et prestigeprojekt, sikre udenrigspolitisk råderum og samtidig skabe indenrigspolitisk enighed. Tirpitz mente, at en succesfuld udenrigspolitik kunne bremse demokratiseringen i og med, at enigheden om et fælles projekt ville sætte politisk uenighed ud af kraft. Denne fælles politiske enighed skulle dæmme op for de socialistiske kræfter, som i stedet skulle bakke op om et kejserrige, der ville vise sig at være en udenrigspolitisk og produktionsmæssig succes. Kejser Wilhelm II. troede endnu omkring 1900, at socialdemokratiet var noget, der snart ville gå over. Kejseren selv var meget marinebegeistret, og det smittede af på befolkningen, og små drenge i matrostøj var et billede på denne begejstring.⁵⁾

Som et kraftigt symbol ses på den

Kansler Otto von Bismarck betragtede oprindeligt kolonipolitik som en luksus, men i midten af 1880'erne skiftede han kurs, så Tyskland fik sin bid af Afrika.

Og med oversøiske kolonier fulgte behovet for en flåde til beskyttelse af besiddelser og forbindelseslinier.

blå hundredmarkseddell fra 1908 en eskadre for fuld damp sejlede under et egetræ og forbi den tronende Germania. For at øge befolkningens opbakning til det store flådeprojekt blev Deutscher Flottenverein indstiftet i 1908. Flådeforeningen var en sammenslutning af privatpersoner, som arbejdede for støtte til flådeprojektet.

Men hele det folkelige og politiske projekt led et alvorligt skibbrud, da dreadnoughten blev udviklet. Det politiske system i Rigsdagen omkring flådelovgivningen, finansieringen af flådeopbygningen og Tirpitz' plan for flåden gik i stykker. Forbundet mellem borgerskab og godsejere røg på gulvet, og rigskansler Bülow, som længe havde støttet Tirpitz, gik af og blev erstattet af Bethmann Hollweg, som på mange punkter tog afstand fra Tirpitzplanen og i stedet søgte en tilnærmelse til England i form af en begrænsning af flåden.

Artilleriskolens placering i Sønderborg

Artilleriskolens placering i Sønderborg skal ses i sammenhæng med Tirpitz' plan for den tyske slagflåde.

Opbygningen af en stor tysk slagflåde krævede foruden skibsbyggeriet uddannelse af den tyske marine på alle niveauer. Afdelingen for en del af denne uddannelse blev placeret i Sønderborg. I sin bog 'Die Perle der Nordmark', hvor Als kaldes klenodiet, beskriver kontreadmiral Hermann Jakobsen sin tid i Sønderborg, hvor han var tjenestegørende i perioden umiddelbart før Første Verdenskrig. Alene titlen viser med al ønskelig tydelighed hans syn på området og den formædelige fred i Versailles.⁶ Dette

område tilhører Tyskland! Men bogen er en fin førstehåndskilde til overvejelserne om Sønderborgs betydning i den tyske flådestrategi. For ét af spørgsmålene i den lille bog lyder: Hvordan kom marinen til Sønderborg, og hvad ville den dér? Hans udgangspunkt ligger i udviklingen af kanonen fra forlader til baglader og den hastige udvikling, der foregik i 1890'erne af artilleriet mht. kaliber og skudhastighed. Et vigtigt indsatspunkt for den tyske marine var i denne periode at øge træfsikkerheden fra stadig længere og længere afstande, hvor skudafgivelse og drejning af kantonårnene blev elektrisk styret under kommando af en batterikommandør. Hele denne del af træningen og uddannelsen greb Tirpitz ind i til fordel for en moderne artilleriskole. Han kom i øvrigt selv på besøg fra Flensborg i juni 1903 på den lille krydser 'Griffe'.⁷

Der var ikke mange valgmuligheder. Havnen i Kiel, som var hovedbase, var blevet for lille, da den tyske flåde stød og roligt voksede som resultat af flådestrategien. I Østersøområdet overvejede marinen ifølge Jacobsen Swinemünde, Sassnitz og Danzig, men de lå for langt fra Kiel. Sonderburger Zeitung nævner, at andre muligheder var i spil. I udgaven den 4. maj 1903 nævnes det, at planerne om en fast base i Sønderborg var dukket op, men det også blev diskuteret, om den måske skulle ligge i Høruphav. Hvis basen blev placeret i Høruphav, ville det bl.a. indebære, at der skulle anlægges en helt ny by. I den forbindelse luftede man en idé om en elektrisk bane mellem Sønderborg og Høruphav. Den 22. maj 1903 citeres avisen 'Berliner Tageblatt', der

kunne oplyse, at Kiel i lang tid havde været hovedbase, men at uddannelsen af artilleriofficerer krævede et stort operationsområde. Kiel var blevet overbelastet, og Marineforvaltningen havde derfor fire havne i kikkerten: Eckernförde, Sønderborg, Aabenraa og Swinemünde. Sønderborg var bedst, fordi havnen gav beskyttelse mod østen- og vestenstorme. Endvidere var det muligt at befæste anlæggene. Inspektøren for marineartilleriet havde allerede forhandlinger i gang med kredsens landråd.

Sønderburger Zeitung havde i augustudgaverne en lang, fortsat beretning om den tyske flådes manøvre i 1903. Det kunne ligne en tanke, at indbyggerne i Sønderborg skulle vin-

des for idéen om den tyske krigsmarine og artilleriskolen i Sønderborg. Det endelige valg faldt på Sønderborg, men forinden måtte marinen afprøve indsejlingsforholdene i Als Sund. De gamle, korte panserkorvetter 'Baden' og 'Sachsen' havde ingen problemer, men nu drejede det sig om langt større og længere skibe, som permanent skulle bruge Sønderborg som base.

Jacobsen, som var kommandant på den langt større krydser 'Frey', afprøvede ind- og udsejlingen af Als Sund. Han skriver, at det ikke var helt let, men det resulterede i, at sejlforholdene var acceptable, og han konstaterer, at der aldrig siden forekom havarier med flådens skibe. Sønder-

Krydseren S.M.S. Prinz Adalbert ved kaj ud for marinestationen i Sønderborg. Skibet blev opkaldt efter kejser Wilhelm II's tredje søn, prins Adalbert af Preussen.

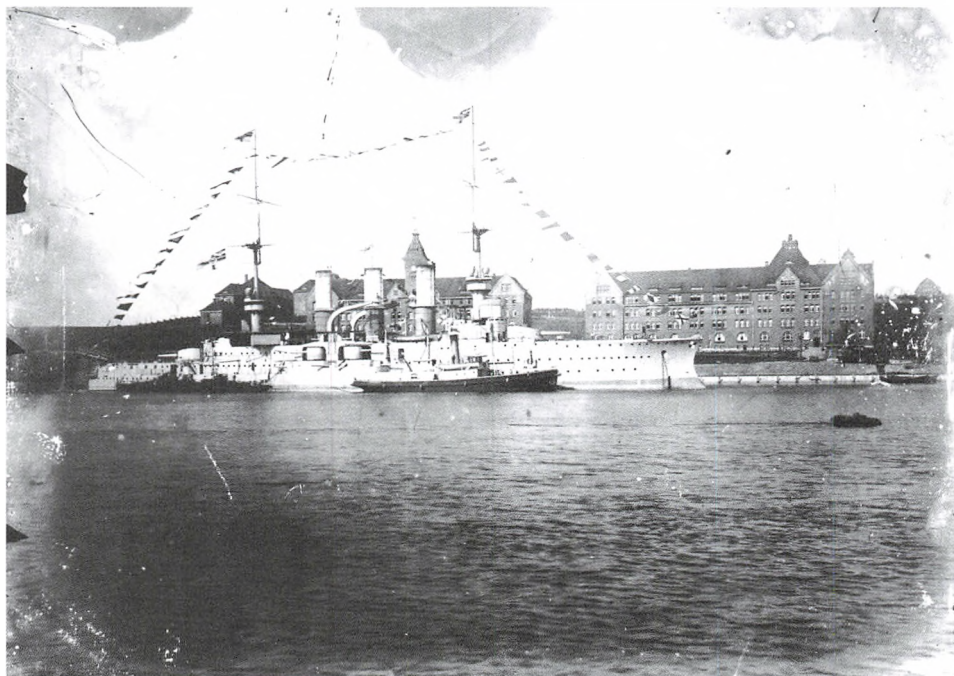
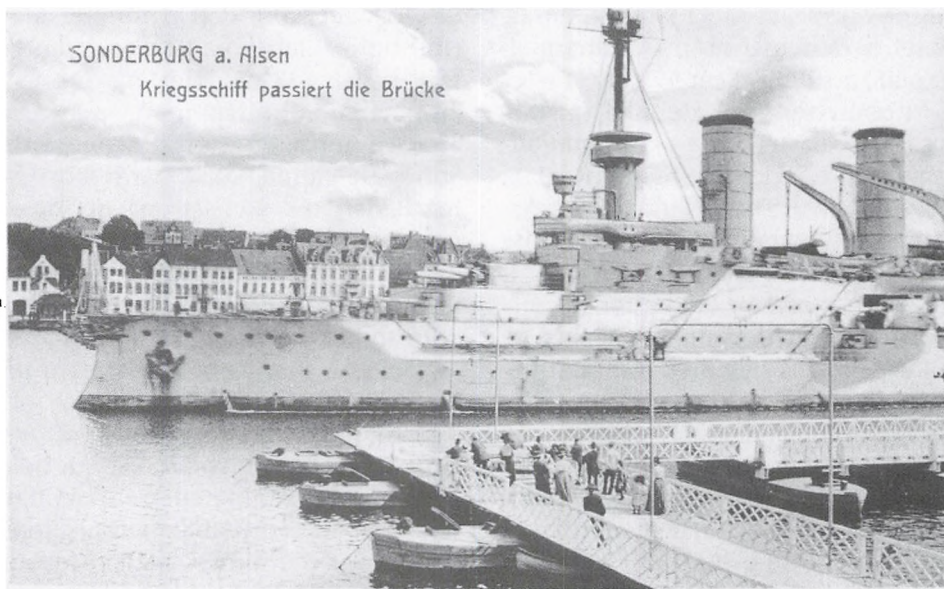

Foto: Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot.

Kontreadmiral Hermann Jakobsen skriver, at det ikke altid var let at sejle Freja gennem Als Sund, men brystede sig samtidig af, at der ikke siden forekom havarier med flådens skibe. Her passerer et krigsskib pontonbroen i Sønderborg.

borg måtte for marinestationen bl.a. love at give eneret til skibsliggepladser i et stykke af Als Sund, udvide pontonbroens gennemsejling, udvide vandværket, hjælpe til med boliger til stationens personale og stille med et gymnasium, Oberrealschule, den nuværende Sønderborg Statsskole.⁸⁾

Marinestationen i Sønderborg

Marinestationen blev placeret nord for byen ved Als Sund, og området omfatter ca. 12 ha. Byggeriet blev påbegyndt i 1904 og indviet 6. april 1907. Anlæggelsen af artilleriskolen med alt, hvad der fulgte med, fik gennemgribende indflydelse på Sønderborgs byplan og befolkningstal, som steg i perioden 1904-1909 fra ca. 5.000 til ca. 8.400 indbyggere, og medregnes militæret til ca. 10.000. Det må betragtes som en voldsom

stigning inden for så kort en årrække og svarer til en vækst på 144% fra 1864.⁹⁾ Den første bygning nærmest Sønderborg var kasernen for artilleriskoleelever, næste bygning var selve artilleriskolen. Til byggeriet hørte et stort feltlazaret med 120 senge. På den østlige skråning ligger officerernes tjenesteboliger på Jomfrustien. Efter at inspektionen af skibsartilleriet blev flyttet til Sønderborg i juli 1908, boede inspektøren for skibsartilleriet med rang af kontreadmiral i midten af boligrækken Engelshøjgade (dengang Prinz Heinrich-Strasse) nr. 11 indtil 1913.¹⁰⁾ Jakobsen roser hele det samlede byggeri og kalder det genialt. Næsten samtidig blev flådeofficersskolen i Mürwik ved Flensborg bygget 1907-1910, efter at flådeakademiet var flyttet dertil fra Kiel. Begge bygning-

ger blev opført i samme stil med Malbork (Marienburg) som model.

Malbork i nærheden af Gdansk, det tidligere tyske grænseområde, var tysk ordensridderborg i middelalderen og er Nordeuropas største borganlæg, opført i tegl. Her kunne ligge en historisk parallel, idet både Flensborg og Sønderborg var grænseområder, blot i en anden tid.

Hverdagen på artilleriskolen var en endeløs række af kurser for artilleriofficerer, kanonskytter, hurtigladere af kanoner og beregnere. Dette blev praktiseret i skydeøvelser og “sikket et liv, der var i disse tider på de ellers så stille vande ved de slesvigske kyster!” Jacobsen nævner, at specielt artilleriofficererne på den store krydser “Blücher”, som deltog i søslaget ved Doggerbanke den 25. januar 1915 og blev sænket, medens den stadig affyrede sine kanoner, tidligere havde trænet i stadigt stigende skudafstand under hans ledelse.

Den lille guide ‘Neuer Führung durch Alsen und Sundewitt’ fortæller, at der foran artilleriskolen på et tidspunkt i 1909 lå panserkrydseren SMS (Seiner Majestäts Schiff) ‘Prinz Heinrich’ (9.000 ton), linieskibet ‘Schwabben’ (12.000 ton), krydserne ‘Undine’ (2.700 ton) og ‘Stuttgart’ (3.000 ton) samt tre forsyningskibe, ‘Drache’, ‘Delphin’ og ‘Fuchs’. Så kontreadmiral Jacobsen fik sandelig ret i, at Als Sund var egnet til at tage mange og store orlogsskibe. Den civile del af befolkningen kunne besøge skibene på hverdage 12-13.30, så der var også i Sønderjylland et ønske om at åbne marinen for offentligheden og ad denne vej forsøge at sikre befolkningens opbakning til den kejserlige flåde.

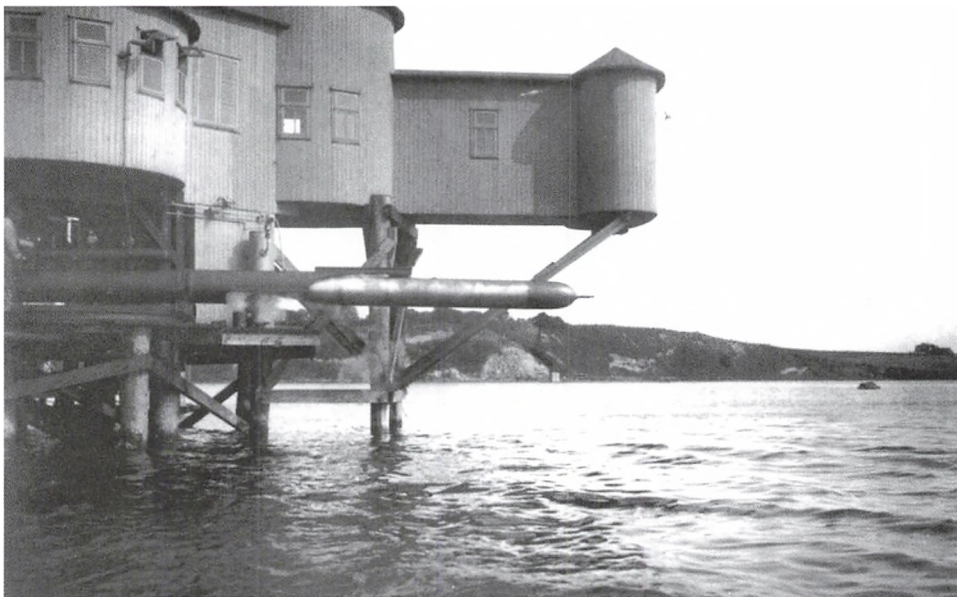
Torpedostationen i Høruphav

I forbindelse med Tysklands nye flådepolitik, som gav muligheder for privat initiativ, var fabrikant Schwartzkopff i Berlin gået over til at fremstille torpedoer. Firmaet hed: ‘Berliner Maschinen Aktiengesellschaft Schwartzkopff’. Inden torpedoerne skulle leveres, skulle de fungere. Indskydningen af torpedoerne foregik i starten i Kiel, som nu var blevet for lille. I september 1905 købte Schwartzkopff grunden på ca. to ha. ved Hørup Klint af smedemester Peter Toft i Hørup, og her blev torpedostationen anlagt. Firmaet var ganske vist privat, men det har med stor sikkerhed ikke været uden grund, at det blev placeret i nærheden af den tyske flåde og artilleriskolen i Sønderborg.¹¹⁾ I 1908 stod torpedostationen færdig, og den kom til at give arbejde til ca. 50 mand fra omegnen. Ni pinasser eller fangebåde havde en firemandsbesætning. Deres opgave var at hente de prøveskudte torpedoer tilbage. Desuden var der brug for folk til en dykkerbåd og til at køre de tunge torpedoer frem til afskydningsramperne.

Der var fire skydebaner: 500 m banen havde skive syd for Æblebjerg Frugtplantage, mens 3.000 m banen endte i Lille Hav ved Drejet. De to lange baner på henholdsvis 5.000 og 11.000 m gik tværs over Flensborg Fjord. 11.000 m banen havde skive i Langballigau, mens centrum under prøveafskydninger på begge baner var Bismarcksturm i Angel.

Konklusion

Med Sønderjyllands indlemmelse i fastlandsmagten Preussen i 1867 efter den korte krig med kejserriget Østrig-Ungarn erhvervede tyskerne et stort

Torpedostationen i Høruphav indgik som led i den tyske flådeopbygning om end på mere privat basis. Her blev torpedoerne prøveskudt på fire skydebaner på henholdsvis 500, 3.000, 5.000 og 11.000 meter.

kystområde med fjorde, sunde og adgang til åbent hav. Da kejserriget med Tirpitz' planer for en tysk slagflåde slog ind på flådeoprustning, var hele dette område som skabt til at danne basis for flådestationer med forskellige formål. Hele Als indgik således i en symbiose med Det tyske Kejserriges maritime politik, og foruden flådebasen i Sønderborg blev der opført fyrtårne. På Als var Kegnæs fyr allerede etableret i 1845, men blev ombygget i 1896. Der blev opført nye fyrtårne i Ballebro, Gammel Pøl, Lågemade,

Nordborg, Taksensand, Tranerodde og Mommark - alle opført i perioden 1902-1906. Sønderborg var i forvejen en fæstningsby med en landmilitær garnison på Sønderborg Slot, der fungerede som kaserne, så hele området var i disse år stærkt militariseret.

Det kan næsten betragtes som historiens store ironi, at det var i de erobrede randområder, hvor flådebaserne var placeret, det oprør brød løs i 1918, som bragte kejserriget til fald og endte med landsdelens genforening med Danmark. ■

Litteratur

Deutsches Marineinstitut und Militärgeschichtliches Forschungsamt: *Die deutsche Flotte im Spannungsfeld der Politik 1848-1985*. Herford 1985.

Deutsches Marineinstitut und Militärgeschichtliches Forschungsamt: *Die deutsche Marine*. Herford og Bonn 1983. *Dybbølposten* 1903-1907.

German History in Documents and Images. Volume 5. Wilhelmine Germany and the First World War, 1890-1918 The Fleet and Anglo-German Relations: Rear Admiral Tirpitz to Admiral von Stosch (February 13, 1896).

Rolf Hobson: *Imperialism at Sea: Naval Strategic Thought, the Ideology of Sea Power and the Tirpitz Plan 1875-1914*. Boston 2002.

Hermann Jacobsen: *Die Perle der Nordmark*. Berlin og Leipzig 1930.

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn: *Årsskrift nr. 4*. 1986.

Militärgeschichtliches Forschungsamt: *Marine und Marinepolitik im kaiserlichen Deutschland 1871-1914*. Düsseldorf 1972. *Sonderburger Zeitung* 1903-1907.

Adolf von Trotha: *Grossadmiral von Tirpitz - Flottenbau und Reichsgedanke*. Breslau 1933.

Noter

- 1) Dybbølposten den 17. januar 1907. I en stor forsideartikel sammenlignes Flensborgs og Sønderborgs historie. Artiklen har selvfølgelig mindretallets nationale indfaldsvinkel. Artiklens forfatter har lige omtalt Sønderborg Slot.
- 2) Henrik Skovgaard Nielsen: *Imperialis-*

men 1870-1914. København 1976, side 88-89.

3) Det kejserlige værft i Wilhelmshaven blev anlagt omkring 1894.

4) Gebhardt: *Handbuch der deutschen Geschichte*, bd. 3. Stuttgart 1973, side 338.

5) <http://de.wikipedia.org/wiki/Matrosenanzug>

6) Admiral 1859-1943. Under Den spansk- amerikanske Krig var han til stede og udgav i 1899: ‘Sketches from the Spanish American War’ by Commander Jacobsen, Washington: Office of Naval Intelligence, War Notes No. III, Government Printing Office. I 1935: *Trutzig und Treu. Kampf der deutschen Marine an Flanderns Küste 1914-1918*. Berlin. Lokalhistorisk arkiv i Sønderborg: *Die Perle der Nordmark*. Berlin 1930. Bogen er interessant på mange områder og har en dejlig klar politisk holdning til historien, 1864, erobringen og tabet igen i 1918.

7) *Sonderburger Zeitung* 6. juni 1903.

8) Historisk Samfund for Als og Sundeved: *Sønderborg i 750 år*. Sønderborg 2005, side 55.

9) Historisk Samfund for Als og Sundeved: *Sønderborg i 750 år*. Sønderborg 2005, side 185.

10) *Sonderburger Zeitung* 1909: *Neuer Führung durch Alsen und Sundewitt*.

Historisk Samfund for Als og Sundeved: *Sønderborg i 750 år*. Sønderborg 2005. Frode Sørensen: *Revolutionen og magten*. Sønderborg-arbejdernes historie 1872-1922.

11) Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn: *Årsskrift nr. 4*. 1986.

Dybbøls mange fortællinger og mentaliteter

af Birgitte Lundby Madsen

Siden Genforeningen i 1920 har Dybbøl dannet ramme for en række jubilæumsarrangementer for Genforeningen. Birgitte Lundby Madsen, Silkeborg, har set på de taler, som blev holdt på Dybbøl i anledning af 50- og 75-året for landsdelens genforening. Artiklen bygger på hendes speciale ved Kultur & Formidling ved SDU.

GENFORENINGEN I 1920 VAR det historiske faktum og et symbol på, at dele af det gamle, tabte land i 1864 atter kunne vende tilbage til danske hænder. På behørig vis blev Genforeningen fejret med stor festivitas i sommeren 1920, og i årene herefter er diverse jubilæer herfor blevet markeret på tilsvarende måde. Ingen anden dansk historisk begivenhed på nær afstemningen 10. februar 1920 er blevet fejret med så mange jubilæer som netop Genforeningen. Hver gang har de haft Dybbøl Banke som ramme, da stedet knytter fortid og nutid sammen. Det var ved 25-års jubilæet i 1945, at traditionen med at fejre Genforeningen blev etableret. En tradition, hvis indhold ofte opfattes som værende noget typisk dansk, hvor samfundets top, oftest bestående af repræsentanter fra kongehuset og regeringen, mødes med mere almindelige borgere over et program, der er sammensat af taler, musikindslag og fællessang. Netop talerne fra genforeningsjubilæerne kan kaste lys over de ændringer, der gennem tiden

har fundet sted både i samfundet, men også i synet på kulturarven.

Den komplekse kulturarv omkring Dybbøl

Dybbøl Banke anses af mange for at være en af dansk kulturarvs vigtigste perler i kraft af stedets betydning som nationalt erindringssted. Flere danske historikere har påpeget, at denne rolle er lige så kompleks og flertydig som selve kulturarvsbegrebet.

På den ene side står Dybbøl Banke og især møllen for den danske nation som symbol på et af de største nederlag i dansk historie. Nederlaget medførte, at Dybbøl Banke også blev et symbol på 56 års tysk overherredømme. På den anden side står Dybbøl Mølle, der blev ødelagt, men hver gang genopbygget på ny efter de to slesvigske krige, også som symbol på dansk modstand og udholdenhed. Derfor blev Dybbøl og især møllen fra 1870'erne et nationalt valfartssted for sønderjyder og rigsdanskere som et symbol på de danske sønderjyders ønske om at fastholde deres danske sindelag og på, at rigsdanskerne ikke glemte dem.

For den tyske nation var Dybbøl Banke i tiden fra 1864 til 1920 også et nationalt symbol. Her stod Dybbøl som et symbol på den række af militære sejre, som senere skabte det tyske kejserrige, der eksisterede fra landets samling i 1871 og indtil Weimarrepublikkens indførelse i 1919.

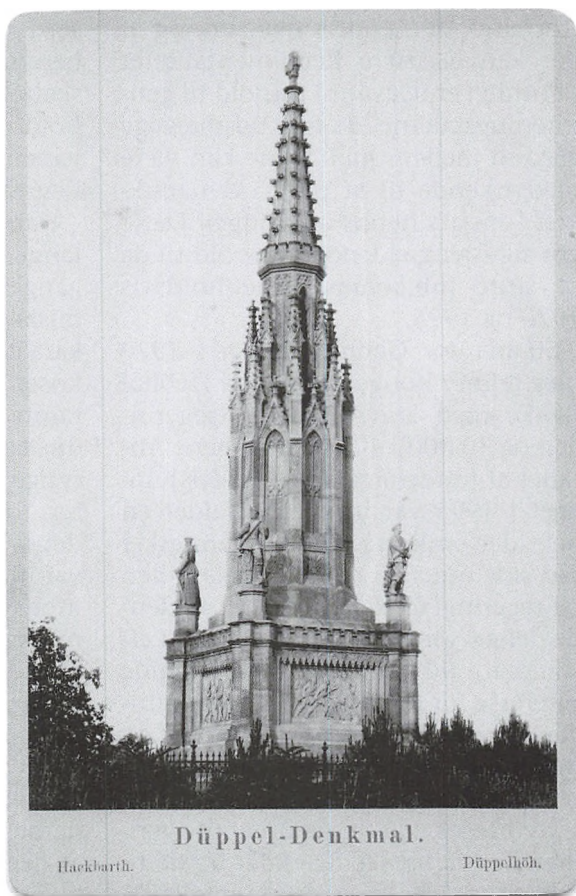
Det betyder, at Dybbøl Banke ikke kun er et erindringssted for dansksindede sønderjyder og rigsdanskere, men også har været et erindringssted for tysksindede nordslesvigere og rigstyskere. I 1850'erne var det overvejende et dansk erindringssted, i perioden 1864-1920 et overvejende tysk og efter 1920 igen et overvejende dansk erindringssted.

På denne måde rummer Dybbøl Banke fire forskellige fortællinger: En dansk nationalstatslig, en tysk nationalstatslig, en dansk-sønderjysk samt en tysk-nordslesvigsk. De fire fortæl-

linger kan sameksistere i kraft af det fælles sted, som er deres udgangspunkt, nemlig Dybbøl Banke, men de kan aldrig blive en fælles kulturarv. Derfor vil der altid være diskussion omkring Dybbøl. Dette medfører, at der er knyttet flere forskelligartede identiteter og mentaliteter til området omkring Dybbøl Banke.

Mentaliteter og genforeningstaler
Mentalitetshistorie beskæftiger sig med tidligere tiders verdensbillede og bevidsthedsformer ud fra den betragtning, at menneskets måde at

Siden 1864 har Dybbøl fungeret som erindringssted for flere forskellige grupper. Her er det Düppel-Denkmal, som blev rejst 1871-1872 i nygotisk stil på det højeste sted på Dybbøl Banke ved skanse fire. Monumentet var et yndet mål for skole- og foreningsudflugter i tiden frem til 1920. Den 17. maj 1945 blev monumentet sprængt i luften af ukendte gerningsmænd

Düppel-Denkmal.

Hackbarth.

Düppelhöh.

tænke, føle og handle på er den grundlæggende faktor for en historisk udvikling. Dette indebærer, at mentaliteter er størrelser, der ændrer sig over tid, ligesom der kan eksistere flere mentaliteter på én og samme tid. Det betyder, at ny viden eller ændringer i samfundet ikke fører til ændringer i mentaliteten med ét slag. Mentaliteten er samtidig og ikke mindst en dynamisk størrelse, der indgår i samfundsforandringer som en aktiv faktor i forandringsprocesserne. En ny mentalitet vil derfor langsomt erobre dominans, mens rester af det gamle stadig eksisterer.

Det, at mentaliteter er dynamiske størrelser, der ændres over tid, og at der kan eksistere flere mentaliteter samtidig, er relevant i forhold til genforeningstalerne, da den tidsmæssige afstand mellem jubilæerne kan være medvirkende til at påvise dynamikken i mentaliteters ændringer. Dette gør sig især gældende i forhold til de to store jubilæumsår, henholdsvis 1970 og 1995.

50-året for Genforeningen i 1970 blev fejret i Kongeskansen på Dybbøl Banke med kongefamilien, regeringen og 30.000 - 40.000 deltagere. Antallet af festdeltagere ved 75-års jubilæet i 1995 var imidlertid faldet en del, idet omkring 15.000 mennesker sad side om side med kongefamilien og regeringen. Netop det støt faldende deltagerantal kunne tyde på, at afstanden i tid har medført en dalende interesse for fejringen af Genforeningen. Med andre ord har der fundet en mentalitetsændring sted over en periode på 25 år.

Hvorledes har mentaliteterne ændret sig i de forskellige taler fra de to jubilæumsår? Og er der mentalitets-

historiske træk i talerne, som ændrer karakter med tiden?

50-års jubilæet i 1970

I 1970 var der i talerne primært fokus på den dansk-sønderjyske fortælling. Fortællingen handlede om den udvikling, som havde fundet sted siden Genforeningen i 1920. Den tog udgangspunkt i den såkaldte åndelige og folkelige genforening af Sønderjylland med det øvrige Danmark. Daværende statsminister Hilmar Baunsgaard beskriver dette således i sin tale: "I dag ved vi alle, at vejen op gennem de 50 år til tider blev vanskeligere, end nogen havde forestillet sig i 1920. Når et rigsskel slettes, da berøres både juridiske, økonomiske, skattemæssige, kirkelige og skoleforhold deraf foruden forvaltningssædvanen. Dette giver let vanskeligheder i en overgangstid".¹⁾

Han fortsætter fortællingen: "Af langt større alvor end sådanne overgangsvanskeligheder blev de økonomiske kriser, der undertiden antog karakter af et uvejr, især den verdenskrise, der satte ind efter 1931. Den ramte Danmark som næsten alle andre lande, men den kom især til at tynde de sønderjyske hjem og bedrifter, fordi landsdelen efter krigen og det tyske pengevæsens sammenbrud var udmarvet og uden økonomisk modstandskraft. Det øvrige Danmark, der selv var svækket på grund af indskrænkningerne i verdenshandelen, trådte på flere måder til".²⁾

De nationale konflikter i grænselandet, den verdensomspændende økonomiske krise og den efterfølgende depression i 1930'erne bevirkede, at der opstod et nationalt fællesskab blandt rigsdanskerne, så de på flere

måder var villige til at hjælpe sønderjyderne med at blive åndeligt og folkeligt genforenet med resten af landet. Konklusionen er derfor, at Genforeningen nu var komplet, eftersom "Sønderjylland udgør ikke længere en belastning for Danmarks politik".³⁾ Sønderjylland var nu en landsdel, som var vokset helt ind som en uadskillelig del af Danmark. De administrative og praktiske problemer, der havde eksisteret ved Genforeningen, var nu bragt til ophør. Talen viser, hvorledes mentaliteter kan være dynamiske og ændre sig over tid, ligesom de kan forklare, hvordan en mentalitets måde at handle og tænke på i en given periode kan ses som årsag til en historisk udvikling.

Dog adskiller forfatter og museums-

inspektør Peter Seebergs tale sig markant fra de andre talere. Blandt andet siger han: "Vi er blevet gamle nok nu og mindes kun, fordi andre mindes. Vi er kommet i dag for at sige farvel til genforeningen, ja for at sige farvel til historien. Der er allerede sket for meget, vi ønsker ingen historie mere. Vi glæder os endnu engang over vore forældres og bedsteforældres store dag, og når vi rejser hver til sit, ser vi, hvor genforenet landet blev. Håbet er sket fyldest. Drømmen er landet iblandt os. Men nu jubler vi ikke så meget mere".⁴⁾

Festlighederne i 1970 var ifølge Seeberg udtryk for, at den åndelige og folkelige genforening var fuldbyrdet, og at Sønderjylland nu var en landsdel som alle øvrige i Danmark. På

Ved 50-års jubilæet for Genforeningen i 1970 understregede statsminister Hilmar Baunsgaard den åndelige og folkelige genforening af landsdelen med resten af Danmark. Her ses Baunsgaard på talerstolen i overværelse af 30-40.000 deltagere.

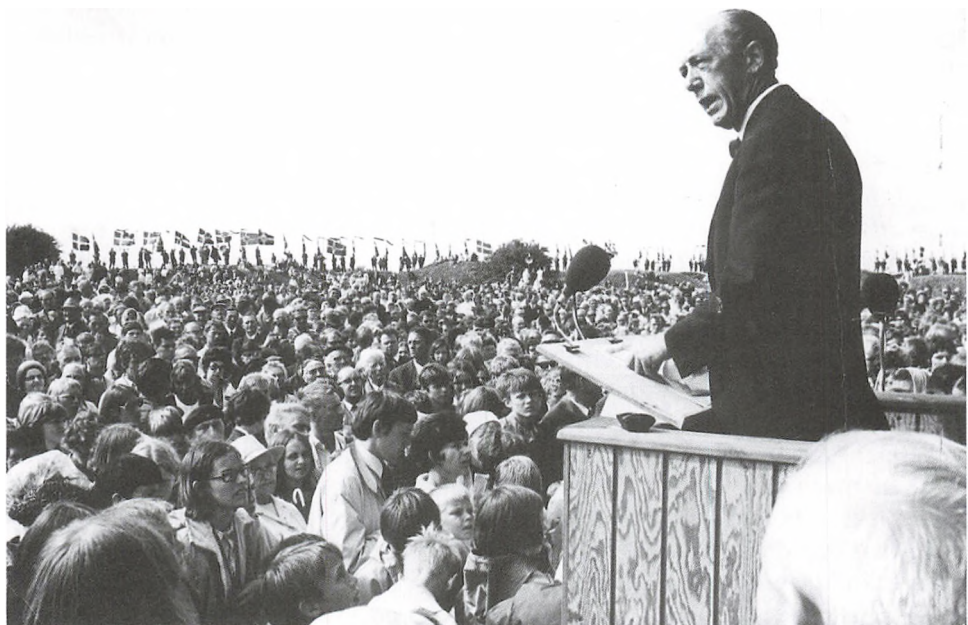
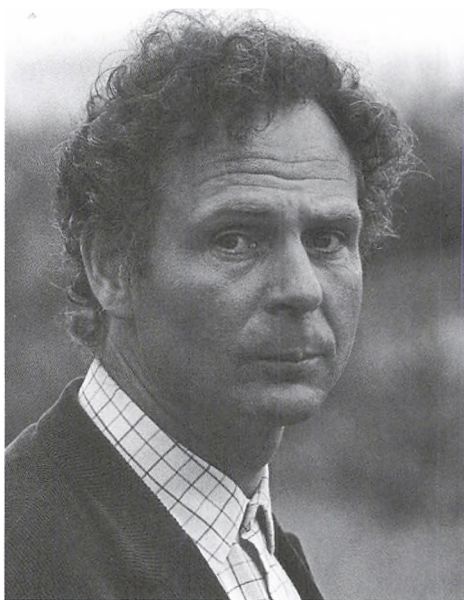

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

baggrund heraf burde det være slut med alle særordninger og fremhævelser af områdets særpræg i forhold til det fælles danske. Seeberg mener derfor, at der er sket et skred i den almindelige forestillingsverden, og at det er på sin plads at tage afsked med historien ved helt konkret at lægge den bag sig. Seeberg deler mentalitet med de øvrige talere, idet han giver udtryk for, at den åndelige og folkelige genforening mellem Sønderjylland og Danmark er fuldendt. Men han mener, at det netop derfor bør være slut med at fremhæve Sønderjyllands særpræg i forhold til resten af landet nu, hvor genforeningen med Kongeriget er fuldbyrdet.

Seebergs tale er derfor et eksempel på 68-generationens måde at nyfortolke historien på. Dermed er talen også et eksempel på, at historieopfattelser kan divergere, selvom mentaliteten er den samme.

Forfatter og museumsmand Peter Seeberg (1925-1999) var blandt hovedtalerne og skabte diskussion, da han konstaterede, at genforeningen var fuldbragt, og det var tid til at holde op med at fremhæve Sønderjyllands særlige status i forhold til resten af landet.

75-års jubilæet i 1995

Mens 1970'erne overordnet set var præget af 68-generationens opgør med historien, er der i 1990'erne opstået en form for modkultur, der opponerer imod dette. Denne modkultur kan sandsynligvis ses som en følgevirkning af det nationale opsving i Europa, som tog sin begyndelse i 1980'erne, og som blev yderligere forstærket efter kommunismens sammenbrud i begyndelsen af 1990'erne. Dette var baggrunden, da man i 1995 fejrede Genforeningen på Dybbøl. Det var med andre ord på tide at se fremad og tænke i nye baner.

Ved 75-års jubilæet blev denne nytænkning først og fremmest tydeliggjort i den tale, formanden for det tyske mindretal i Danmark, Hans Heinrich Hansen, holdt. Det var første gang, en repræsentant fra mindretallet blev inviteret og sagde ja til at tale ved en Genforeningsfest. Denne inkludering af mindretallet i fællesskabet ved genforeningsjubilæerne og dermed ønsket fra dansk side om forsoning viser ændringerne i mentaliteterne.

At Hansens tilstedeværelse er et skifte i forhold til tidligere tiders mentaliteter, påpegede han selv i sin tale: "Det er både drøm og virkelighed. Drøm, fordi ingen i 1920 havde forestillet sig en sådan udvikling. Virkelighed, fordi dansk og tysk kan

Ved jubiløet i 1995 udtalte formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, Hans Heinrich Hansen, bl.a.: "Derfor har det tyske mindretal taget imod denne invitation, som vi betragter som et håndslag og et udtryk for, at tolerance er udmundet i gensidig respekt".

markere denne begivenhed som et ydre tegn på, at vi er fælles om vores nordslesvigske hjemstavn".⁵⁾

Hermed illustreres det endnu engang, at mentaliteter er dynamiske størrelser, der kan ændre sig over tid.

Daværende statsminister Poul Nyrup Rasmussen tager også i sin tale udgangspunkt i det nybrud, der er sket i det indbyrdes forhold mellem Danmark og Tyskland. Hvor sidstnævnte tidligere var fjenden mod syd, der i 1864 besejrede Danmark, er forholdet imellem de to lande i dag præget af gensidig venlighed:

"Det er ikke nogen given ting, at små lande har et ligeværdigt forhold til deres store nabo, sådan som Danmark har det til Tyskland".⁶⁾

Nyrup Rasmussen ville vise, at den hidtidige historiske sammenhæng har ændret karakter. Dette medvirker til at påvise, at det ikke kun er menneskets tænke- og handlemåder, der skaber historiske begivenheder, men at historiske begivenheder tilsvarende kan forme og ændre mentaliteter.

Dybbøl i det 21. århundrede

Analysen viser, at vi her i det 21. århundrede lever i en form for post-national verden. Kommunismens sammenbrud, Berlinmurens fald, Balkankrigene i 1990'erne, terrorangrebet mod USA (og den vestlige verden) den 11. september 2001 samt den ef-

terfølgende såkaldte "krig mod terror" er begivenheder, der på hver deres måde har medført, at den historiske sammenhæng de seneste par årtier har ændret karakter. Dette har bevirket, at der ikke længere er det samme skel mellem dansk og tysk som tidligere. I stedet er der sket en omfortolkning af det dansk-tyske forhold, som indebærer, at der i vores nutidige globaliserede og multikulturelle verden er et ønske om at samarbejde og sameksistere på tværs af landegrænser og kulturforskelle. I dag indgår Dybbøl Banke ikke i et homogent nationalistisk forestillingsmønster baseret på modsætningen 'os' kontra 'dem', da Dybbøl Banke i en globaliseret verden ikke har samme identitetsskabende symbolfunktion, som den tidligere har haft. ■

Noter

- 1) *Sønderjylland 1970 - taler i jubilæumsåret*. Historisk Samfund for Sønderjylland 1971, side 20.
- 2) Samme sted, side 20.
- 3) Dr. phil. Troels Fink i sin jubilæumstale, samme sted, side 31.
- 4) Peter Seeberg i sin jubilæumstale, samme sted, side 41-42.
- 5) *Sønderjyske Årbøger* 1995. Historisk Samfund for Sønderjylland 1995, side 54.
- 6) Poul Nyrup Rasmussen i sin jubilæumstale, samme sted, side 53.

Alslev Kro - de første ni år af mit liv

Af Thomas Petersen

Fhv. universitetslektor Thomas Petersen ser tilbage på sine første ni år i Alslev Kro. Et tilbageblik, som også er blevet historien om forældrenes afvisning af nazismen og tabet af forpagtningen af gården.

EJEREN AF MEJERIET ARNAA, Søren Petersen, var på flere måder en foregangsmand i landsbyen Alslev Kro øst for Løgumkloster på landevejen mod Kruså. Siden 1926 havde han været eneejer af mejeriet. Søren Petersen byggede bl.a. Sønderjyllands første svømmebad med varmt over-skudsvand fra mejeriet - oven i købet

med de internationale mål 25 x 10 meter. Indvielsen fandt sted under megen festivitas og med deltagelse af hele fire mesterskabssvømmere og en enkelt OL-deltager i pinsen 1938.

Et par måneder senere - en lummerhed hundedag, søndag den 24. juli 1938 - kom jeg til verden på gården lige over for mejeriet. En begivenhed, der efter lokal skik blev fejret med lagkager - i dette tilfælde hele 17 af slagsen, bragt af naboer og venner. Selv om min far godt kunne lide søde sager, var det trods alt lidt for meget af det gode uden køleskab og på nogle varme hundedage. Mejeriejer Sø-

Mit føde- og barndomshjem i Alslev Kro gennem næsten ni år. En ret stor gård, forpagtet af Höferverwaltungsgesellschaft Vogelgesang. På trods af mine forældres korrekte adfærd under besættelsen måtte de forlade gården 1. april 1947. Over for os lå mejeriet Arnaa. Mejeriejerens datter Sigrid blev en af mine legekammerater.

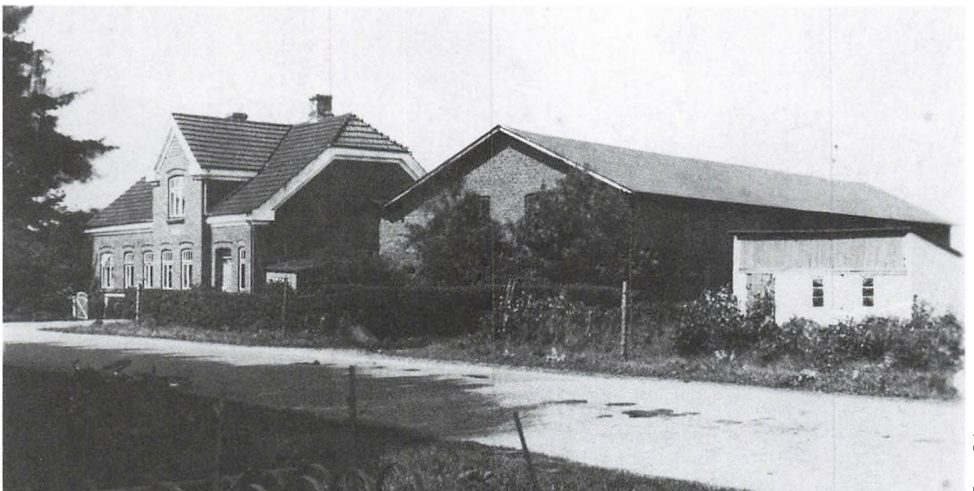

Foto: Privat.

ren Petersen skulle en verdenskrig og otte år senere komme til at spille en afgørende rolle i min families liv. Det vender jeg tilbage til.

Et par ord om mejeriet Arnaa. En ung mejerist, sjællænderen Christian Petersen, mødte i sommeren 1920 en af sine tidligere chefer på storebæltsfærgen. Denne tilbød ham at købe et mejeri i Sønderjylland. Han var nemlig med i et konsortium, der efter Verdenskrigen havde opkøbt et antal mejerier med henblik på at sælge dem videre til dansksindede mejerister, der så som centralt placerede personer kunne fremme Genforeningen til fordel for danskheden. Christian Petersen købte mejeriet sammen med ovennævnte bror, Søren. Sidstnævnte blev eneejer af mejeriet i 1926 og drev derefter mejeriet i mere

end en menneskealder indtil sin død i november 1958.

Det kan undre, at hverken Alslev Kro eller Alslev har haft nogen kirke. På trods af, at i hvert sidstnævnte har en betydelig alder. Det hænger sammen med, at oprindeligt var Alslev opstået som en bosættelse af fæstebønder under Løgum Kloster. Det vil sige under den mægtige cistercienserordens aflægger i Løgum og med den store og flotte klosterkirke (antagelig bygget i tidsrummet mellem 1225 og 1325) som det naturlige midtpunkt. Kulturlandskabet mod øst var præget af ufrugtbare jorder, der medførte store afstande mellem bebyggelserne.

Alslev Kro er en forholdsvis ung bebyggelse. Landsbyen opstod i forbindelse med de store landboreformer i anden halvdel af 1700-tallet. Og spe-

Udendørsmalkning i Alslev Kro. Det er min far, der hælder mælk op. I baggrunden familien Gubis hus - den tidligere jernbanestation.

cifikt på basis af 'Forordningen om ophævelse af fællesskabet i Hertugdømmerne' fra 1766. Den foreskrev udflytning af gårdene fra de eksisterende landsbyer og en samling af jorden omkring gårdens bygninger. Motivet var at øge landbrugsproduktionen. En udflytning ville reducere bondens transporttid samt gøre ham mere selvstændig ved bl.a. at give ham større frihed til at så og høste, når han selv ønskede det. Der var naturligvis bønder, der kunne se en fordel i at få samlet deres marker, men det store flertal kunne ikke. Inertien var stor, og tanken om udflytning, dvs. at skulle flytte fra trygheden i fællesskabet og fra nære naboer, var utænkelig for de fleste. Hvad i tilfælde af sygdom, af barsel for ikke at tale om ulvene, der i slutningen af 1700-tallet endnu var en plage? Frygten var helt forståelig - med udflytningen forsvandt det vanlige sociale sikkerhedsnet.

På trods af disse betænkeligheder opstod Alslev Kro som et produkt af den udskiftning og den udflytning, som forordningen af 1766 hjemlede. På det tidspunkt bestod Alslev af i alt 28 bygninger, det vil sige gårde, to kroer, en smedje, en skole og et fattighus. Der blev trukket lod mellem gårdene om, hvem der skulle flytte ud. De udtrukne slog sig ned i vejgaflen mellem Hellevadvej og Flensborgvej. Navnet Alslev Kro fik bebyggelsen i 1853, hvor en af udflyttergården fik bevilling til også at drive kro.

Mine forældre kom som nygifte til Alslev Kro i 1934. Her havde de forpagtet en gård (nutidens Krusåvej 15), bygget 1910 af Kreditanstalt Vogelgesang. Denne institution, der havde hovedsæde i Haderslev, var op-

rettet i 1926 på initiativ af landsretssagfører Georg Vogelgesang som det tyske modstykke til det danske Landeværnet, der var oprettet allerede i 1913. Det gik ind i 1919, men genopstod ved en stiftende generalforsamling på Folkehjem den 24. januar 1927. De to organisationer fungerede som henholdsvis det tyske og danske redskab i den jordkamp, der intensiveredes så kraftigt mellem de to verdenskrige. Deres opgave var - hver med deres nationale fortegn - at opkøbe gårde, sælge dem videre til henholdsvis tyske og danske familier samt at yde økonomisk hjælp til betrængte landmænd med det formål at hindre gårdene i at falde i nationalt set 'forkerte' hænder.

Mine forældre tilhørte det tyske mindretal - var altså det, der normalt kaldes hjemmetyskere. Begge havde de, som født i henholdsvis 1901 og 1902, kun gået i tysk skole. Med Genforeningen var de blevet danske statsborgere, men deres sindelag forblev tysk - formet som det var af forældre og skole i kejsertidens sensommer. Det tyske mindretal i Nordslesvig passede og passer ikke ind i den almindelige europæiske definition på et mindretal. Religiøst skilte de luthersk reformerte hjemmetyskere sig ikke ud fra det danske flertal. Heller ikke sprogligt. Deres dagligsprog var jo ikke tysk, men derimod den danske dialekt sønderjysk. Kun hjemmetyskernes sindelag - dette ubestemmelige begreb, formet af skolegang og tradition, var tysk. Således også med mine forældre.

Selv om mine forældre havde gået i tysk skole, var det tyske sprog ikke dagligsprog i mit hjem. Heller ikke under krigen, hvor de nationale for-

skelle ellers i høj grad blev skærpet. Omgangssproget i hjemmet var sønderjysk, det vil sige dansk. Alligevel kunne det ikke undgås, at jeg hørte en del tysk. Ikke mindst når min mors familie kom på besøg. Dele af den havde rødder i Sydslesvig - enkelte af dens medlemmer også i det frisiske. Når de var på besøg, gik snakken mest på tysk eller plattysk. Om det nu var en følge af manglende kundskaber i sønderjysk, eller om det var et udtryk for et bevidst sprogvvalg i den givne skærpede sprogsituation, skal jeg lade være usagt. På den anden side er der ingen tvivl om, at for mange af mine forældres bekendte og venner i for eksempel Alslev Kro var der tale om et bevidst valg til fordel for tysk. For mig blev resultatet samlet set, at jeg samlede mange tyske stumper op. Hvilket bevirkede, at jeg altid har haft øre for og forholdsvis let ved det tyske - ikke mindst, da jeg fik det som fag i mellemskolen.

I mine forældre forenedes sandet og marsken. Min far stammede fra de lidet frugtbare sandjorder nord for kirkebyen Hostrup, mens min mor var født i den fede og frugtbare marsk - på diget mellem Rudbøl og Højer. Jeg er overbevist om, at deres hjemegns karakteristika kunne genfindes i deres temperamenter - min mor med et lyst og min far med et mere mørkt syn på livet. Min far, Annas Petersen, var født den 7. februar 1901 på en stor gård i Solderup. Som barn havde han mistet sin mor og storesøster til datidens svøbe, tuberkulosen. Og som 16-årig mistede han sin storebror, der faldt i 1917 som offer i Første Verdenskrigs blodige menneskekværn.

Min mor medbragte ikke sådanne

traumer i sin bagage. Hun, Helene Marie, født Jakobsen den 17. juni 1902, stammede fra Ved Gaden, hvor hendes fars arbejde havde været det miks af fisker, landmand og arbejdsmand, der var så almindeligt omkring Rudbøl Sø. De mødtes på gården Bjerremark i Ubjerg, hvor min far var forpagter, og hvor min mor startede som husbestyrerinde for ham. Aarhusbiskoppen Kjeld Holm fortæller i erindringsbogen 'Åbne døre' fra 2010, at hans mor og far mødte hinanden på et mejeri i Åstrup nær Haderslev. Og da faderen i 1934 blev mejeribestyrer i Løgumkloster, rejste hun med ham som husbestyrerinde. Da de senere af børnebørn blev spurgt, hvorfor de giftede sig, svarede farmoderen: - Det var nok, fordi det var mest praktisk! Ikke så mange og især ikke for store ord. På samme måde forestiller jeg mig, at det er foregået mellem min far og mor, da de giftede sig - i øvrigt samme år, i 1934.

Mine forældre fik kun mig. Det ved jeg, de var kede af - især min far ville også gerne have haft en pige. Det måtte han så vente med, indtil hans førstefødte barnebarn kom til verden 1962. Min mor havde flere spontane aborter, før jeg meldte min ankomst. Jeg ved, at de et par år før min fødsel havde taget de første skridt til adoption - af en pige, naturligvis(!). Den udvalgte var fra Erzgebirge og havde været ferie pige hos mine forældre. Min far havde oven i købet fulgt hende hjem - formodentlig for at aftale adoptionen nærmere med hendes forældre. Men det hele blev så afblæst, da min mor omkring årsskiftet 1937-38 konstaterede, at hun endelig var gravid. Og dernæst kom krigen, der gjorde alting mere kompliceret.

Ikke alvorlige, men alligevel en del sygdom fylder i min erindring fra Alslev Kro. Min far blev opereret for brok. Det foregik på sygehuset i Løgumkloster. Datidens operationer krævede adskillige dages sengeleje. Men det kunne min far naturligvis ikke vente på, når høst- og andet markarbejde rykkede i ham derhjemme. Så han forlod simpelthen hospitalet og gik hjem. Dog først efter at være blevet tvunget til at underskrive en erklæring om, at hans 'desertering' foregik på eget ansvar.

Engang, da min mor vendte hjem fra sygehuset - formodentlig efter endnu en abort - blev jeg så glad og ellevild, at jeg væltede baglæns ned i en spand kogende vand, som vores unge pige netop havde hældt op for at vaske gulv. Jeg kan ikke huske, om

jeg blev indlagt. Men et år efter skoldningen har jeg den dag i dag på ryggen. Og som siden altid - som f.eks. på session - blev anført som 'særligt kendetegn' i papirerne.

Selv fik jeg i min tidlige barndom to gange lungehindebetændelse. En sygdom, der i dag naturligvis er en ganske harmløs foreteelse. Men dengang - uden antibiotika - krævede den mange dages sengeleje. Jeg husker det egentlig ikke som noget ubehageligt. Snarere som noget meget rart, fordi jeg til morgenmad som regel fik blødkogt æg og hjemmebagt franskbrød med rigtigt smør. De to gange lungehindebetændelse kom for mine forældre til at betyde, at de blev noget pylrede omkring mit helbred og derfor min påklædning. Jeg måtte ikke fryse, hvilket medførte - til

Mejeriet Arnaa, hvis grundlæggelse går tilbage til tysk tid, ejedes 1926-58 af Søren Petersen. Hans datter Sigrid blev min legekammerat, og Søren selv kom på afgørelse vis til at spille en rolle i min families liv.

Foto: Privat.

min store fortrydelse - både uldent hjemmestrikket livstykke og lange - ligeledes hjemmestrikkede - strømper, der blev holdt oppe med 'stripper'. Det vil sige en bred elastik, der sad fast på livstykket og via knapper holdt strømperne oppe. Længselsfuldt afventede jeg gøgens allerførste kuk om foråret - tegnet på, at nu var det forår, og at de forhadte lange strømper og livstykket kunne lægges i skuffen - for blot at blive taget frem igen næste vinter.

Mine erindringer fra Alslev Kro stammer naturligt nok fortrinsvis fra krigens sidste år og de første efterkrigsår. Jeg husker for eksempel, når vi som følge af tidernes ugunst strøg tørv. Det foregik i Kongens Mose ved Draved skov, fem kilometer syd for Løgumkloster. Denne højmoser, der er én af landets største, havde oprinde-

lig hørt under Løgum Kloster. Men efter reformationen overgik den til kongen og senere staten. Tørvesmattet hældte vi op i træforme, så tørvne fik briketstørrelse. Dette smat skulle så tørre, hvorefter tørvne blev taget ud af formen og stablet på en ganske bestemt måde, så luftcirkulationen blev maksimal. Denne stabling var jeg med til. Det skulle gøres ret præcist, så stablerne ikke væltede. Når tørvne så var tilstrækkelig tørre, skulle de køres hjem og atter stables. Alt i alt et ret omfattende arbejde, som man blev grundigt beskidt af. Arbejdet var især omfattende i lyset af, at tørvnes brændværdi var omvendt proportional med den store bunke aske og sand, som de efterlod.

Egentlig skulle jeg være begyndt i skolen 1. april 1945, men formelt kunne jeg vente til året efter. Som følge af de usikre forhold omkring krigens afslutning valgte mine forældre det sidste. Men i efteråret 1945 gik jeg ned til Alslev skole for at bede om en Ole Bole - altså begynderbogen i dansk. Man kan spørge, hvorfor jeg gik og ikke cyklede. Forklaringen skal sandsynligvis søges i de fortvivlede krigsvilkår. Jeg havde en cykel, men det var alt andet end en fornøjelse at køre på den. Dæksituationen var på grund af krigen katastrofal. Rigtige dæk kunne slet ikke købes. Man greb så til den udvej at skære nogle strimler ud af gamle dæk, som så blev lagt rundt om fælgene og samlet med en metal-

Ung mand med stor vogn på gårdspladsen. Jeg er vel to år på billedet.

klemme. Men ofte nåede disse strimler ikke op over fælgens kant, så ringeklokke var helt overflødig. Det var mere end hørligt, når man kom kørende. Behagelige var de heller ikke at køre på, så helst undgik man disse 'dæk' ved at lade cyklen stå.

På skolen mødte jeg en venlig ældre mand, der gerne lånte mig en Ole Bole. Det var enelærer Sejer Noesgaard, født 1886 i Vemb. Han havde fået en toårig uddannelse på den eksamensfri Uddannelsesskole for friskolelærere i Ringe og var kommet til Alslev som vikar i 1920 og var blevet fastansat to år senere. Han var i sin lærergernings efterår i 1945, men gik dog først på pension i 1954, hvorefter han flyttede til Bredebro. Selvfølgelig ville han gerne låne mig en bog, og stolt vendte jeg næsen hjemad med min Ole Bole under armen. Langt senere fandt jeg ud af, at den såmænd var skrevet og udgivet af en sønderjyde i 1927 - og illustreret af Robert Storm Petersen.

Forfatteren var Claus Eskildsen (1881-1947), født i Felstedskov af dansksindede forældre. Gennem sin tyske uddannelse til lærer i Egernførde og Berlin nærmede han sig tyskheden. Men efter sin deltagelse i Første Verdenskrig og efter Genforeningen valgte Claus Eskildsen entydigt danskheden. Siden 1906 havde han undervist på Tønder Seminarium. Fortsatte efter 1920 - nu som dansk lærer. Mest kendt er Eskildsen for sin 'Dansk Grænselære' fra 1936, hvor han under anvendelse af nazisternes egen Blut und Boden-teori argumenterede for, at det danske folkepræg i Slesvig i realiteten strakte sig næsten helt ned til Ejderen. Han brugte med andre ord fjendens meto-

der til at argumentere for danskhedens sag. En metode, der nok kunne diskuteres, men som i den givne sammenhæng og i den nationale kamp måske kan undskyldes. Eskildsens begynderbog fik en betydelig slidstyrke. Jeg ved, at den så sent som i midten af 1950'erne var i brug i Tilst skole vest for Århus.

Jeg tyrede det næste halve års tid med en syvårigs enorme interesse og ihærdighed min begynderbog. Blandt andet dens rimede vers, der ved genlæsning i dag forekommer helt moderne, og som ikke så lidt minder om Halfdan Rasmussens vrøvlevers. Som for eksempel denne strofe:

*Ole Bole gik i skole,
med sin søsters røde kjole,
kom hjem klokken fem,
gik på hovedet i sin seng,
Ole vip, Ole vap, du slap.*

Ved skoleårets begyndelse og min skolestart den 1. april 1946 var jeg i stand til at læse små artikler i Jydske Tidende. Skolen i Alslev var en traditionel landsbyskole. Dog ikke stråttækt, men med alle aldersklasser siddende i samme klasseværelse - med store vinduer ud mod skolegården. Vi var delt i tre grupper siddende i tre rækker. Mens hr. Noesgaard arbejdede med én aldersklasse, sad de øvrige og læste for sig selv - eller, når man var begynder, lyttede de til alt det spændende, der foregik i klasseværelset. En form for gensidig undervisning. I mit eneste skoleår i Alslev var jeg på skoleflugt. Helt til Okseøerne - Store og Lille - i Flensborg Fjord. Sejlturen ud til øerne var ikke lang - måske fem minutter - men spændende, og det var min allerførste færd på 'havet'.

I sommeren 1946 fyldte jeg otte år. Det var også den første efterkrigs-sommer, hvor samfundet begyndte at normaliseres. I hvert fald har mine forældre følt, at jeg skulle have tilfredsstillet mit længe nærrede ønske om at komme til det årlige Klostermærken - vel at mærke alene. Jeg havde været med min far til marked for at købe eller sælge heste og andre husdyr. Min far var ret god til at handle, så jeg husker tydeligt de mange bud og forgæves håndslag, inden handlen kunne falde på plads. Men ved de lejligheder var det jo ikke det forjættende gøgl, der ligefrem var i centrum. Sidst i august 1946 drog jeg så af sted alene, på min skrammelcykel og med en hel krone på lommen. Det var stort, selv om jeg nok er blevet mere og mere beklemt, jo nærmere jeg kom til Løgumkloster og herlighederne.

Jeg husker hverken fornøjelserne, gøglet eller hvad, jeg brugte min enkrone på, men jeg husker tydeligt, at jeg blev smaskforelsket - for første gang alvorligt. Og det skete foran dødsdromen. Men min forelskelse var imidlertid af en noget speciel art. Der optrådte en mand og en kvinde, og jeg havde aldrig oplevet noget lignende. En mand, der på motorcykel kørte op ad dromens lodrette vægge. Det var imponerende, men mest optaget var jeg dog af hans vidunderligt smukke makker. På vejen hjem og mange dage efter fantaserede jeg om denne underskønne kvinde. Jeg regnede på, hvor mange års forskel der var på os, og hvornår vi mon kunne tillade os at blive gift.

Mine legekammerater var udelukkende piger. Der var den lidt reserverede, men søde Sigrid, mejeridatter

lige over for vores gård. Mest legede jeg imidlertid med tre søstre, der boede i den nedlagte stationsbygning bag ved os. Deres forældre hed Mads og Anna Gubi. Mads husker jeg som én, der aldrig åbnede munden for at sige noget, mens hans kone var mere snakkesalig og - så vidt jeg husker - sød og kærlig. Døtrene hed Hanne-marie, Anne og Grethe, hvor sidstnævnte var den yngste. Med dem oplevede jeg - ene hane - alle de lege, der hører den alder til. Også opdagelsen af, hvordan de to køn ser ud.

Som sagt boede familien Gubi i en nedlagt stationsbygning. Alslev Kro kunne prale af at have haft to jernbanelinjer - dog ikke på samme tid. Den første var i tysk tid og blev anlagt syd for landevejen. Den var smalsporet (1000 mm.) og hørte til de såkaldte Kleinbahnen. Den gik fra Aabenraa til Løgumkloster - i alt 54 km - og havde ca. 25.000 passagerer om året. Efter Genforeningen overtog DSB naturligvis ansvaret for jernbanedriften i Nordslesvig. De smalsporede jernbaner var ikke Statsbanernes kop te. Derfor blev Kleinbahn, der på grund af sin noget bugtede linjeføring (i luftlinje var der kun 30 km) i folkmunde også hed 'æ kringelbahn', nedlagt i 1926. Året efter blev den afløst af en normalsporet bane (1435 mm). Den nye jernbane fulgte - i hvert fald på sin vestlige del - stort set den gamle linjeføring. I Alslev Kro blev den nu flyttet til at gå nord for landevejen, og det var i dens nedlagte stationsbygning, Gubi-familien boede. Den lille allé, der førte op til dem, gik lige forbi vores gård. Jernbanen var blevet nedlagt i 1936.

Min erindring om årene i Alslev Kro er naturligvis nært forbundet med

Krigen og Besættelsen. Der var de forbudte, men for en dreng uhyre spændende ture ud til f.eks. et nedskudt fly. Der var fund af bundter med sølvstrimler, der anvendtes til at jamme radarsystemer. Men for os børn satte de mange tanker i gang. Fra de sidste måneder før befrielsen husker jeg især flygtningestrømmen, fortrinsvis fra Østpreussen. Det vil sige mennesker, der for de flestes vedkommende var gået hundreder af kilometer - angiveligt på flugt fra Den røde Hærs frygtelige hævn togter. Forarmede mennesker, der medbragte det, de kunne bære eller have i en trækvogn. De blev blandt andet indkvarteret på kroen. Nogle flygtninge var så heldige, at de kom med hestevogn - forspændt et par udslidte krikker. I så fald havde de lov til at arbejde for landmændene. Min far havde i flere tilfælde glæde af denne ordning. Jeg husker også de mange begravelser. Måske fordi det meget ofte var børn, der bukkede under for sygdom og underernæring. Det gjorde et stærkt indtryk på en seksårs knægt. Efter befrielsen blev alle flygtninge samlet og interneret i den legendariske zeppeliner-lufthavn fra Første Verdenskrig et par kilometer nord for Tønder. Den måtte de ikke forlade, men jeg kan huske, at vi alligevel, som regel om natten, blev opsøgt af nogle af flygtningene, der så fik noget mad med tilbage til lejren.

Den unge mand har været hos fotografen. Jeg er vel tre til fire år gammel.

Jeg husker fra foråret 1945 forberedelserne til en eventuel invasion - angiveligt af englændere. Vor gamle kartoffel- og roekule var udset til at give os beskyttelse. Et hul i jorden med vægge og gulv af cement - der fortrinsvis havde været brugt som opbevaringssted for kogte foderkartofler. Og som nu kunne blive beskyttelsesrum. Heldigvis viste forberedelserne sig at være forgæves.

Til gården hørte naturligvis en ret stor have, som jeg mindes - både med og uden glæde. Den var naturligvis dejlig at lege i - anlagt som den var med en stor firkantet græsplæne, omkranset af en gang og med stauder mellem plæne og gang. Det var sidstnævnte, der ikke var så spændende. Den skulle skuffes, luges og rives for at se pæn ud. Og det skulle jeg hjælpe til med. Men jeg legede også med min hund Valli af ubestemmelig race. Jeg spændte den for legevognen, og

Foto: Privat.

den spillede gerne med på legen. Køkkenhave havde vi også, men ikke i forbindelse med prydhaven. Den var forvist til et hjørne af den nærmest beliggende mark, hvor den så blev pløjet sammen med denne, og hvor den var hjemsted for alskens grønsager og rodfrugter.

Inde legede jeg med et byggesystem kaldet 'Stabil'. Systemet var i princip ligesom det senere 'Lego' - pædagogisk og udfordrende. Men i metal og bestående af plader og stænger i forskellig størrelse, ditto hjul samt skruer og møtrikker. Jeg skruede f.eks. et tærskværk sammen og brugte små papirstumper som neg. Drivkraften kom fra en lille og meget flot rød elmotor, der blev drevet af et batteri. Jeg ønskede mig også en rigtig dampmaskine, men den satte min forsigtige mor sig imod - angiveligt af frygt for, at den skulle eksplodere. Men jeg legede også med påklædningsdukker (påvirkning fra Gubi-pigerne?), både de købte og andre, som jeg selv lavede. Udenfor indhegnede jeg små marker, hvor jeg anbragte mine husdyr af træ.

Mange tanker og stille samtaler

mand og mand imellem handlede naturligvis om, hvad der ville ske i den lille nationale og den store globale sammenhæng, når regnskabet for besættelsesårenes handel og handel skulle gøres op. I en situation, hvor der ikke fandtes nogen normal og lovlig ordensmagt, og hvor gadens lov og tilfældighedernes spil derfor let kunne komme til at spille hovedrollen.

Det tyske mindretal blev voldsomt inficeret af nazismen. Mange håbede naturligvis på en grænserevision, der atter skulle gøre Kongeåen til rigsgrense. Forholdsvis mange meldte sig til Waffen SS, en stor procentdel meldte sig ind i nazistpartiet, og langt de fleste af mindretallet meldte sig som Zeitfreiwillige til tysk paramilitær hjemmetjeneste. Mine forældre meldte sig ikke til nogen af delene. Men jeg husker tydeligt det pres, der blev lagt på dem - og især på min far. Diskussionerne i køkkenet var mange og højrostedede, men han holdt stand. Han ville ikke ind i noget, der blot lugtede af nationalsocialisme. Det er jeg stolt af. Ikke engang den tilsyneladende uskyldige fælles suppespis-

Foto: Privat.

Alslev skole på udflugt til Okseøerne i Flensborg fjord. Om bord på båden under den korte overfart. Det er mig i midten og min legekammerat Sigrid til venstre

ning deltog mine forældre i. Jeg husker, at nogle særligt ihærdige lidt upassende forærede mine forældre et hagekorsflag, som var stort nok til at hænge på en flagstang. Et flag, som de naturligvis aldrig brugte, men gemte dybt inde i klædeskabet. Men godt stof kan man alligevel ikke nænne bare at smide ud. Så min praktiske og fingerfærdige mor farvede kluden brun og syede sig en nederdel af stof-fet.

I 1945 kom så nedturen for Det tyske Mindretal - maj måned blev ikke noget befrielsesforår for det. For hjemmetyskerne betød Tysklands totale stats- og civilisationssammenbrud en afsløring af deres svigt i forhold til Danmark. For mindretallet - også for mine forældre - blev befrielsesårets sammenblanding af naziregimet med den almindelige tyske historie og kultur en personlig og national katastrofe. 'Das Land der Dichter und Denker' blev til 'Das Land der Richter und Henker'. En betydelig del af mindretallet blev i de første op-hidsede befrielsesdage interneret i den tidligere fangelejr Frøslevlejren - nu passende omdøbt til Faarhuslejreren. Min far blev hverken arresteret rigtigt eller ved en fejltagelse.

Og så vender jeg tilbage til denne artikels indledning, hvor jeg antydede, at Søren Petersen skulle komme til at spille en vigtig rolle i min families liv. Inderst inde var jeg aldrig i tvivl om mine forældres korrekte ageren under Besættelsen. Men et eller andet sted har der i mit sind været en usikkerhed. Jeg kunne jo huske forkert. Jeg var trods alt kun knap syv år i maj 1945. I hvert fald søgte jeg, da jeg begyndte at skrive erindringer, mere konkrete vidnesbyrd om mine

forældres handel og vandel i de fem besættelsesår.

Glad blev jeg derfor, da jeg i midten af 1990'erne på Landsarkivet i Aabenraa fandt en skrivelse, som, jeg vidste, måtte findes et sted. Mine forældre havde talt om den, men hvor var den? Pludselig fandt jeg originalen, underskrevet af vor genbo i Alslev Kro, den meget dansksindede mejeriejer. Den er dateret oktober 1946 - altså, mens vi endnu boede på gården i Alslev Kro. Jeg gengiver her originalen med dens tekst og tegn-sætning:

På given Foranledning kan jeg her udtale at Hr. Forpagter Annas Petersen baade før under og efter Besættelsen altid har været fuldt korrekt i sin Optræden og ikke nogen Tid, såvidt mig bekendt, i mindste maade med sit Sindelag vakt Anstød ej heller udtalt sig nedsættende om det danske Land og Folk.

*Mejeriet Arnaa d. 7/10 1946
Søren Petersen (sign.)*

Jeg var jublende glad. Her var dokumentationen for, at mine forældre under Besættelsen naturligvis var forblevet tysksindede, men at de ikke havde gjort noget, der kunne kompromittere dem. Det må have været en vanskelig balancegang i betragtning af, hvor inficeret med nazisme det tyske mindretal som helhed var.

På den baggrund sårede det mine forældre meget, at de alligevel skulle forlade den gård, som de trods alt havde investeret deres kræfter i - i over ti år. De allierede havde bestemt, at al tysk (og japansk) ejendom skulle konfiskeres - altså også i Danmark til fordel for den danske stat. Det drejede sig bl.a. om de ca. 90 gårde, der

havde tilhørt Kreditanstalt Vogelgesang. Det, der sårede mine forældre, var, at de tidligere forpagtere under ingen omstændigheder kunne fortsætte forpagtningen eller købe ejendommen. Endvidere skulle hele besætningen og hele løsøret sælges på en meget ydmygende offentlig auktion, hvor det beskedne udbytte dog tilfaldt mine forældre. Jeg husker auktionen ganske tydeligt. Alle landbrugsredskaber var udstillet udenfor, så folk kunne besigtige og evt. byde på dem. Jeg gik ind i køkkenet og fortalte min mor, at folk gik og ruskede i alting. Hvorefter min mor tyssede på mig - formodentlig fordi hun frygtede, nogen skulle høre det og opfatte det forkert. Følelserne sad ofte uden på tøjet i de første efterkrigsår.

De talte sjældent og min far helst aldrig om den uretfærdighed, der fra statens side efter deres mening blev forøvet mod dem som trofaste danske statsborgere. Men det nagede dem. Mest min far. Han talte aldrig om det, og desværre døde han allerede i 1962 som en mand, der var slidt op af fysisk arbejde. Min mor, der overlevede ham i 20 år, havde med sit lyse sind nok nemmere ved at bearbejde og glemme.

Jeg husker en begivenhed i 1946, som måske har været et plaster på uretfærdighedens åbne sår. Og som har tilfredsstillet min fars meget snusfornuftige indstilling til tilværelsen. I god tid før den offentlige auktion transporteredes i nattens mulm og mørke en halv snes af de bedste malkekøer og to arbejdsheste ned til min farbrors gård i Søvang i nærheden af Øster Højst. Ulovligt ja, men en nødforanstaltning. Det skulle være vores

startkapital på det nye sted.

Vi ankom med flyttelæset til det nye sted i Tidsholm øst for Tønder den 1. april 1947. Solen skinnede. Det ville den også have gjort i mine forældres hjerter, såfremt det havde været en gråvejrsdag. Måske var det i realiteten den største dag i deres liv. Måske større, end da de blev gift, eller da de fik mig. Vor nye hund, Flink, fejrede dagen ved at tage et par runder omkring gården. Eller 'æ stej', stedet, som mine forældre ville have udtrykt det. Også jeg fornemmede, at der var noget mere end blot forår i luften. Derfor er dagen også blevet stående i min erindring. Vi havde længe set frem til at flytte til det nye sted. Ikke fordi det i størrelse, beliggenhed eller materielt repræsenterede noget bedre end det, vi havde forladt. Snarere tværtimod. Langt fra alting og ensomt beliggende. Uden el, telefon eller indlagt vand. Med små kår, meget arbejde og uden økonomisk mulighed for at ansætte fremmed arbejdskraft. Men også med en stille glæde ved nu at arbejde på egen jord. Det var hemmeligheden bag mine forældres og dermed også min forventningsfulde glæde hin første dag i april. Den lå også gemt i den ene sætning, som jeg har hørt dem gentage så ofte - og som i realiteten rummede alt: "Det her er helt vort eget, her er der ingen, der kan jage os bort. Her kan vi blive lige så længe, vi selv vil". Mine erindringer fra Tidsholm, se Sønderjyske Årbøger 2007. ■

Note

1) En hjertelig tak til Jørgen Ravn for fremskaffelse af materiale.

Foto: Privat.

Et stolt forældrepar med mig og min kære hund Valli. Jeg er vel tre eller fire år gammel. Stoltheden gætter jeg mig til, fordi jeg kom til verden, efter at min mor havde haft flere spontane aborter. Min mor var den kraftige og høje, selv om min far - med hat - næsten kom på omgangshøjde. Min mor gjorde flere forsøg på at 'fede' ham op, men stort set forgæves.

Fædrelandskærlighed

Søren L.C. Frost: *'Fædrelandskærlighed - i landsoldatens breve fra krigen 1848-51?'*. Dansk Folkemindesamlings Kulturstudier, bind 13. C.A. Reitzels Forlag 2008. 132 sider, ill. Pris: 200 kr.

Bogen er baseret på mere end 800 breve, som almindelige soldater har skrevet til deres familie og venner under felttogene i den første slesvigske krig. Brevene er blevet udvalgt af forfatteren fra en bestand på flere tusinde, som historikeren C.F. Allen påbegyndte indsamling af allerede under selve krigen. Allen var nationalliberal med hud og hår, og hans sigte var at skaffe materiale til belysning af den danske 'folkeånd'. Han var overbevist om, at breve fra felten, skrevet af husmænd, husmandssønner, indsidere og gårdmandssønner, ville afspejle et fælles dansk værdisæt med national begejstring, kampvilje og heroisme. Der var ingen censur under krigen, så soldaterne kunne frit skrive, hvad de følte trang til. I kraft heraf rummer Allens indsamling et enestående kildemateriale, der ikke tidligere er blevet udnyttet forskningsmæssigt. Det var med bistand fra præster og lærere i sogne over hele kongeriget, at Allen fik brevene indsamlet. Hans kontaktpersoner var ofte besjælet af samme tankegods som ham selv, og de udtrykte undertiden i en ledsagende skrivelse skuffelse over brevenes indhold, der ikke svarede til forestillingen om det menige danske folks nationalfølelse og offervilje for fædrelandet.

Søren Frost sammenfatter sin omfattende analyse i en række korte, men klare kapitler om landsoldatens holdninger til værnepligten, der følte som en tung pligt, og krigen, der slet ikke blev budt velkommen. 'Ånden fra 48' er først og fremmest et begreb, skabt af de frivillige fra de øvre samfundslag, og selv blandt dem blev krigsbegejstringens bål hurtigt til en stråild. Krigen opfattedes generelt som en ulykke, og de store slag blev skildret i dystre toner. Landsoldaterne så deres krigsdeltagelse som skæbnens ugunst

og gav udtryk for, at livet var barskt. Det er bemærkelsesværdigt, at der trods fraværet af national begejstring var talrige udtryk for kongetroskab. Krigsleden og mistilliden til underofficererne udelukkede ikke kongeloyalitet. Vi møder her et stærkt udtryk for forestillingen om kongen som almuens værn mod 'de fine'.

De sociale, økonomiske og kulturelle forskelle mellem husmands- og gårdmandssønner kommer også klart frem i brevene. Fælles for alle grupper er en langt større identifikation med fødelandet end med fædrelandet. Det er dog ikke altid klart, hvad fødelandet omfatter, men sædvanligvis var det den landsdel, hvor soldaten hørte hjemme, Sjælland, Fyn eller Nørrejylland. Den regionale identitet spiller en væsentligt større rolle end den nationale identitet.

Brevene skal tolkes med varsomhed, da sprogbrugen kan være grundlæggende forskellig fra nutidens. F.eks. bruges ordet 'tysksindet' om alt muligt, der kan gå soldaten på. Hvis en kone ikke har skrevet hyppigt nok, kan soldaten finde på at spørge, om hun er blevet tysksindet. En tom pung og en forsvundet skjorte kan også blive omtalt som tysksindet. En jysk bonde, der tager en høj pris for fødevarer, beskrives i et brev som tysksindet, mens en tysktalende bonde i det sydligste Slesvig betegnes som dansksindet, fordi han sælger billig brændevin.

Forholdet til det religiøse er et centralt tema. Guds beskyttelse bliver gang på gang påkaldt og brugt som forklaringsmodel. Forfatteren påpeger, at det ikke nødvendigvis er udtryk for en personlig tro eller overbevisning, men snarere afspejler det officielle religiøse verdensbillede, som var soldaternes verden. Landsoldaternes religiøse forestillinger tog - naturligvis - udgangspunkt i den kristendom, der var formidlet i folkeskolen, men den var suppleret med den traditionelle folketro. Og heri spillede skæbnetroen en central rolle.

Med afsæt i et stort utrykt kildemateriale konkluderer Søren Frost, at for de me-

nige soldater var Treårskrigen noget, der skulle overstås, så de kunne komme hjem og forsørge deres familier og passe deres ejendomme og husdyr. Bogen giver et usminket billede af krigen oplevet på nært hold, og den kan varmt anbefales.

Inge Adriansen

Tre rejseførere

Niels Damkjær: 'Turen går til Syd- og Sønderjylland'. - Jeppe Kiel Revsbech: 'Turen går til Vestjylland'. Begge: Politikens Forlag 2010. 132 sider, rigt ill. Pris: 150 kr.

Barbara Post og Stefan Lipsky (red.): 'Kurs Nordschleswig'. Udgivet af Bund Deutscher Nordschleswiger 2010. 84 sider, rigt ill.

Pris: 5,90 Euro.

Tre rejseførere (en på tysk og to på dansk), der delvist overlapper hinanden. Damkjærs bog går fra en linje fra Nymindegab og Vejle til grænsen med små afstikkere til Sydslesvig. Revsbech dækker turen fra Rudbøl til Lemvig og Kurs Nordschleswig det gamle Sønderjyllands amt. For dem alle gælder det, at oplysningerne i sagens natur er meget kortfattede og særdeles selektive. Der er ikke plads til alt, ligesom der heller ikke kan gås i dybden. Det er nu en gang betingelsen, og det er ud fra det, man må bedømme dem.

De er alle præget af den moderne trend, der lægger stor vægt på spisesteder og oplevelsesturisme (mest Damkjær og mindst 'Kurs Nordschleswig'), selv om man en gang imellem kan undre sig over, hvad der er med og hvad ikke. Det går især ud over historiske og kulturelle seværdigheder. Således er væsentlige kirker som Starup og Brøns slet ikke nævnt. 'Kurs Nordschleswig' omtaler naturligvis begge det tyske mindretals museer, mens Damkjær medtager Deutsches Museum. På Als omtaler Damkjær kun Augustenborg Slot og Danfoss Universe uden for Sønderborg, mens 'Kurs Nordschleswig' også medtager Mommark, Nordborg og Nydam(!), der åbenbart er flyttet over sundet. På Rømø nævner alle tre bøger kirken og Na-

turcenter Tønnisgård, mens dæmningen, Lakolk og museet Kommandørgården kun omtales et eller to steder. Politikens bøger bringer desuden forslag til bl.a. træ- og cykelture.

Alt i alt forekommer de tre bøger mig ganske anvendelige til at hjælpe turister med at få en god og oplevelsesrig ferie.

H.E. Sørensen.

Jegerup

Aage Gram: 'Jegerup - en landsby på Højderyggen'. Vojens 2010. 108 sider, ill. Pris: 125 kr.

Jegerup sogn ved Vojens kan ikke siges at være et ubeskrevet blad. Bl.a. indgår sognet i H.V. Gregersens bog 'Eggen omkring Vojens' om Vojens kommunes historie frem til 1864. Til gengæld er det første gang, vi får en bog, som er dedikeret til Jegerup sogn. Bogen indeholder en række af de i dag næsten klassiske emner i sønderjysk lokalhistorie, bl.a. kirken, stednavne, jernbanen, præster, skolehistorie, lærere, kampen om jorden, landbruget og Første Verdenskrig for at slutte af med et kapitel om Æ Sproch. Resultatet er et portræt af sognet gennem de sidste 800-900 år med en smuk layout. Sproget flyder let og ubesværet, så man næsten for hurtigt kommer gennem de godt 100 sider. Samtidig er der grund til at rose billedsiden, som står ualmindelig flot.

Aage Gram skriver i sin indledning, at det er en lægmands værk og skal tages med den overbærenhed for fejl og unøjagtigheder, som nemt indsniger sig, når også hjertet skriver med. Desværre optræder der faktisk en hel del fejl i teksten, bl.a. rodes der enkelte steder rundt i betegnelser som Slesvig, Nordslesvig og Sønderjylland (f.eks. side 61). Det er således ikke korrekt, når det et sted hævdes, at skoleloven fra 1814 var skrevet på tysk. Den er faktisk dobbeltsproget. Mindre væsentligt er det, at jeg ikke deler forfat-

Black and Black again ...

Malerier af maleren Ian McKeever (f. 1946)

Af Ove Mogensen

DEN BRITISKE MALER Ian McKeever har arbejdet og udstillet siden 1970'erne og har mange betydelige udstillingsprojekter bag sig også i Danmark, hvor han både har udstillet på Brandts Kunsthall og Glyptoteket. Han er repræsenteret i Louisianas og Kunstmuseet i Tønders samlinger.

Hans malerier og akvareller opstår i serier, oftest som overvejende hvide lærreder, hvori han afsøger formelle og metafysiske kvaliteter gennem strukturer og stoflighed. Beskuerens bevidsthed inviteres med ind i det hinsides. Således repræsenterer maleriet en tærskel, og vælger man at overskride den, indtræder man i en sfære, hvor der ikke er rum og tid, men lys.

Netop lys og lysets formåen i farverne hvid og sort er det, Ian McKeever primært undersøger i denne udstilling. Farven sort er gennemgående i værkerne. Hans serier af malerier har været overvejende hvide, men der har altid været enkelte sorte malerier iblandt, der for de flestes vedkommende er blevet tilovers, ikke har kunnet sælges eller placeres i offentlig sammenhæng, og som derfor

er returneret til kunstneren selv. Udstillingen er en opsamling af disse værker.

Sort er en helt grundlæggende farve for Ian McKeever, oprindelsen til hans maleri. Generelt fremstår den, på grund af sin absorbering af lyset, som en massiv og uigennemtrængelig masse. Men værkerne her udfordrer dette aspekt, hvor sort på lige fod med hvidt kan fremstå med skrøbelighed og skønhed. Her kan sort lade lyset trænge igennem sig, såvel som nuancer kan arbejdes frem gennem strukturer i selve malingen eller gennem malingens mere eller mindre fortyndede lag. Dette resulterer i malerier, der i kraft af deres størrelse og sanselighed simultant kan opfanges af krop og bevidsthed.

Ian McKeever videregiver oplevelser af lyset som gradueret eller diffuseret, aldrig som noget, der fuldt ud oplyser noget andet. Dette sætter ham i slægtskab med den nordiske malertradition, hvor kunstnere fra romantikken og frem dyrkede sjælelivets dybder og glimt indtil evigheden. For at malerne kunne male, måtte de vende sig bort fra Sydens brug af et ensartet og konstant sollys og i stedet afsøge det nordiske lys' særlige stemningsfremkaldende kvaliteter. På denne måde kan Ian McKeever sammenlignes med malere som hollandske Vermeer, tyske Friedrich, de norske malere fra Fleskum-kolonien samt danske Vilhelm Hammershøi og Kehnet Nielsen. I Norden drejer det sig ikke om at male lyset frem og mørket væk, men at male mørket frem med lyset.

- Arkæologi Haderslev
12. feb. - 25. apr. Kunstudstilling: 'Øje blik'. Skulpturer af Lis Andersen og Ole Videbæk.
15. apr. - 31. dec. 'Starup - den forsvundne handelsplads'. Udgravning og fund fra vikingetidshandelsplads og et kirkebyggeri øst for Haderslev.
- Bymuseet i Haderslev
6. nov. - 25. apr. Renæssancens klædeskab. Klæder fra ung og gammel, rig og fattig.
- Slesvigske Vognsamling, Haderslev
1. mar. - 26. apr. Håndværk i nye dimensioner - Knaster og knuder. Udstilling arrangeret i samarbejde med elever fra lokale skoler, der har sløjd og håndarbejde.
3. maj - 1. aug. 'Mästermyr-fundet' - en smedekiste fra jernalderen.
- Kulturhistorie Aabenraa
13. mar. Museet åbner med ny permanent udstilling.
- Kunstmuseet Brundlund Slot
5. feb. - 19. jun. 'Dansk Guldalder 1800-1850 - malerier og tegninger fra kunstnere i Sønderjylland'.
- Sønderborg Slot
7. jan. - 5. maj Udstilling med værker af den sønderjyske kunstner Claus Carstensen.
- Kulturhistorie Tønder
4. dec. - 26. apr. 'Guldmede ved Vadehavet' - en udstilling om guldsmedene i Ballum og Skærbæk i 1700- og 1800-tallet.
- Drøhøse Hus, Tønder
1. apr. - 30. dec. 'Smukke Sting' - 50 års korssting fra Haandarbejdets Fremme.
- Højer Mølle
2. apr. - 31. okt. 'Fra malaria til Margarethenspende'. Sundhed og sygdom på Vesteregnet omkring år 1900.
29. jan. - 22. maj Kunstmuseet i Tønder
Ian McKeever - 'Black Paintings'.

fortsat fra side 115

terens ret pessimistiske syn på det tidlige skolevæsen. De senere års forskning i skolehistorie og almindelige læsefærdigheder tyder på, at læsefærdigheden generelt var bedre end tidligere antaget. Jeg tror, forfatteren havde været tjent med en redaktion, som havde fået disse støberande fjernet.

kf

Sønderjylland i 1933

'Sønderjylland i 1933'. Redigeret af Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 104, Aabenraa 2010. 153 sider, ill. Pris: 138 kr. for medlemmer, bogladepri: 198 kr.

I 2008 var det 75 år siden, at Hitler den 30. januar 1933 kom til magten i Tyskland. Selv om ingen kunne forestille sig de endegyldige, katastrofale konsekvenser af dette magtskifte, var det ikke en begivenhed, der gik ubemærket hen, især ikke i Sønderjylland. Her var der et erklæret tysk mindretal plus en gruppe, der nationalt set ikke havde valgt side; landbrugskrisen i slutningen af 20'erne havde ramt landsdelen hårdt; nazismen nød stor opbakning lige syd for grænsen.

Bogen gennemgår de følger, magtskiftet umiddelbart fik for forholdene i grænselandet. De enkelte kapitler er lagt i hænderne på en række historikere med ekspertviden på hver deres område, hvilket gør den både informativ og læseværdig. René Rasmussen skriver om de danske sydslesvigere, der befandt sig i den penible situation, at de nok havde særrettigheder så som fritagelse for medlemskab af de uniformerede korps, men at denne særstilling samtidig betød udelukkelse af fællesskabet. Peter Hopp gennemgår 'Påskeblæsten', en kritesituation fremkaldt af rabiate slesvig-holstenske nazister ud fra ønsket om en nazificering af det ty-

ske mindretal nord for grænsen. Et utilsigtet resultat skulle blive en styrkelse af den dansknationale front i Sønderjylland. Henrik Becker-Christensen gennemgår den nazificering af det tyske mindretal, som vitterligt fandt sted straks fra foråret, båret frem af en entusiastisk ungdom og snart også dominerende inden for Schleswigischer Wählerverein. Morten Andersen gør rede for den spændte situation inden for landbruget med den store gældsbyrde på grund af omstillingen til danske forhold. De hyppige tvangsauktioner medførte politisk uro, som resulterede i Rentetillæmpelsesloven, den sidste særlov med baggrund i Genforeningen. René Rasmussens afsnit om DNSAP, hvori Fritz Clausen fremstilles mere som et sønderjysk fænomen end som en landsfører, kalder på smilet midt i alvoren. At der stod meget på spil, får læseren til gengæld indtryk af i Rasmussens næste kapitel om nazifascination og anti-nazisme. Også i danske kredse, specielt inden for højskoleverdenen, vandt de nazistiske idéer gehør samtidig med, at antinazismen var fremtrædende fra nationalkonservative på højrefløjen til kommunistiske på venstrefløjen. Som tidligere nævnt satte nazismen gang i en national oprustning, der udmøntede sig i specielt to foreningsdannelse. Hans Schultz Hansen skildrer oprettelsen af Grænseegnens Danske Samfund, der samlede befolkningen på tværs af sociale og partipolitiske skel. Axel Johnsen tager sig af Det Unge Grænseværn, der startede spontant med stævner i Tønder og på Dybbøl, og som fremover lagde særlig vægt på det nordiske sammenhold.

Bogen er forsynet med litteraturhenvisninger og et nyttigt register over personer, forenings- og stednavne. Den har et omfattende, varieret billedmateriale, der bl.a. viser, hvorledes begge fløje gjorde udbredt brug af vikingemotiver. Efter endt læsning sidder man tilbage med et godt overblik over skæbneåret 1933.

Britta Bargfeldt

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Svend Aage Clausen
Lilleskovvej 5
6440 Augustenborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Et Marienburg ved Als Sund

Af Peter Dragsbo

Den tyske nationalromantik efter 1890 udviklede sig i mange regionale udgaver. Oven over alting prøvede Kejser Wilhelm II efter sin tiltræden 1888 at promovere en fællestysk stil i form af den romanske stil fra Rhinlandets kirker og kejserlige bygninger, der skulle signalere kontinuitet fra Hohenstaufferne i 1200-tallet til Hohenzollerne. Kejserens partner i dette projekt var arkitekten Franz von Schwechten (1841-1924), hvis første værk blev Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche i Berlin (indviet 1895, nu den kendte ruin på Ku'damm).

Da den tyske højsøflåde skulle bygge stationerne Mürwik og Sønderborg, var kejseren fra starten indblandet i planerne, og de første tegninger til Mürwik blev udarbejdet af Franz von Schwechten i romansk stil. Arbejdet blev imidlertid givet videre til den østpreussisk fødte Adalbert Kelm (1856-1939), som omarbejdede planerne i nordtysk-hanseatisk gotik. Byggeriet af Mürwik kom først i gang i 1908-09, mens man gik i gang i Sønderborg 1906. Her leverede Adalbert Kelm de første tegninger til et anlæg inspireret

af den tyske ordensborg Marienburg i Østpreussen (nu Malbork i Polen). Han overlod dog hurtigt arbejdet til den yngre marinearkitekt Eugen Fink (f. 1878), der omarbejdede projektet i en friere stil med mange jugendstildetaljer. Omkring selve marinestationen blev der bygget et kvarter med officersvillauer på Engelshøj bag stationen samt en haveby med boliger for underofficerer ved Jomfrustien (1908) i en dengang meget moderne stil.

Ved indvielsen roste Kejser Wilhelm byggeriet. Men spørgsmålet, om det var kejseren, der ved Østersøen ønskede at knytte sin magt til Den Tyske Ridderorden i fortiden - eller om det var den tyske flåde, der foretrak den nordtyske stil frem for den rhinlandske romanske, er svært at besvare.

Anlægget af marinestationen bevirkede, at Sønderborg by i årene 1905-10 næsten fordoblede sit indbyggertal, og nye kvarterer skød op overalt i byen. ■

Litteratur

Stefan Bölke: *Die Marineschule Mürwik. Architekturmonographische Untersuchung eines Repräsentationsbaues der Kaiserlichen Marine.* Frankfurt am Main 1998.

Peter Dragsbo: En ubekvem kulturarv?

Tysk og dansk arkitektur - mod hinanden og med hinanden i Sønderjylland 1864-1920 I: Kasper Lægring & Badeloch Vera Noldus (red.): *Skjulte skatte i grænselandet. Dansk bygningsarv i Slesvig og Holsten.* København 2010.

Marinestationen i Sønderborg.

Foto: Peter Dragsbo.